

Çanakkale’de Zarara Uğrayan Konsolosluk Mülkleri ve Eşyaları Meselesi (1914-1922)*

Recep ÇELİK**

Özet

Çanakkale, I. Dünya Savaşı içerisinde en kritik savaşlara sahne olmuştur. Çanakkale stratejik önemine binaen askeri bölge ilan edilmiş ve buradan devlete zararlı olabilecek her türlü düşman unsur uzaklaştırılmıştır. Bu kapsamda konsolosluklar da zaman içerisinde bölgeden kaldırılmışlardır. Konsoloslukların bina ve eşyaları savaşta ciddi ölçüde zarar görmüş, sağlam kalabilenler İstanbul’a nakledilmiştir. Konsolosluk binaları ise zaman zaman askeri ihtiyaçlar için kullanılmıştır. Zira savaşta askeri ihtiyaçlar her zaman ön planda olmuştur. Bu süreçte Osmanlı Hariciyesi uluslararası konsolosluk hukukuna azami ölçüde riayet edilmesi hususunda askeri ciheti uyarılmış, ileride uluslararası alanda devleti sıkıntıya düşürecek hareketlerden uzak durulması konusunda ikazlarda bulunmuştur. Nitekim konsolosluk binaları ve eşyaları Çanakkale savaşları sonrası Osmanlı Devleti için ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Meselenin çözümü için bir mülkiye müfettişi görevlendirilmiş ve Heyet-i Tahkikiye kurulmuştur. Şuray-ı Devlet ve Meclis-i Vükela’ya kadar sorun aksetmiş, sorumlular hakkında adli süreç başlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Konsolosluklar, Konsolosluk Eşyaları, Hariciye Nezareti, Uluslararası Hukuk.

The Matter of Belongings and Properties of Consulate Damaged in Dardanelles During WWI (1914-1922)

Abstract

Dardanelles was the scene of the most critical wars in the World War I. By the virtue of the fact that Dardanelles has a strategic importance, it was declared military zone and all kinds of hostile elements that could be detrimental to the state were removed from here. In this context consulates were sent away in time. The buildings and properties of consulates were damaged seriously due to the war. Saved properties were sent to Istanbul. The buildings of consulates were used for military requirements at times.

* Bu makale, Uluslararası I. Dünya Savaşı Sempozyumu’nda (Türk- Rus Penceresi), 12-15 Kasım 2015, sunulan bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, celikrcp@hotmail.com.

Because military requirements were given priority in the war. The Ottoman Foreign Affairs had warned the Ottoman Military in point of complying with utmost international consular laws and also awaked to keep away from actions that would be able to state into distress in the international arena. After Dardanelles Campaigns, Buildings and properties of consulates were in trouble seriously in terms of Ottoman. A civil inspector was appointed for the solution of the matter and committee of investigation was constituted. The problem was reflected to the Council of State and Ministers and legal action was taken against guilties.

Key Words: Dardanelles, Consulates, Properties of Consulate, Foreign Affairs, International Law.

Giriş

Konsolosluk kurumu, sürekli diplomatik temsilciliklerden daha eski bir geçmişe sahiptir. Bu kurum, diplomatik, siyasi, ticari ve adli ilişkiler gibi çeşitli nedenlerle M.Ö. ilk bin yıl içinde ortaya çıkmıştı. Eski Yunan kent devletlerinde, Roma'da, Bizans'ta konsoloslar siyasi, askeri, adli görevler ifa ettiler. Ortaçağ sonlarında İtalyan, İspanyol ve Fransız tacirler, çıkarlarını korumak için aralarından görevliler seçip bu görevlileri ticari faaliyetlerini sürdürdükleri ülkelere gönderiyorlardı. Yakın çağa doğru ise özellikle ticaret geliştikçe ülkeler tacirlerini ve uyruklarını yöneticilere karşı korumak için belli başlı ülkelerin limanlarında ve ticaret kentlerinde bir tür sürekli konsolosluk kurumu oluşmaya başladı. Buna göre konsolos yabancı bir ülkede kendi vatandaşlarının çıkarlarını ve haklarını koruyan, gözeten ve diplomatik bağışlıktan yararlanan bir kamu görevlisidir.¹ Osmanlı Devleti, konsoloslukların açılması hususunda oldukça hoşgörülü olmuştur. Bizans döneminden kalma konsoloslukların varlığını sürdürmesine izin verilmiş, zamanla sayıları ve etkinlikleri artmış, konsolosluklar devletin iç işlerine karışma aracı haline gelmiştir.² Tanzimat öncesinde konsoloslar, adli ve idari meselelerde Osmanlı Devleti ile kendi devletleri arasında; fakat içeriğini Osmanlı'nın belirlediği hukuk nizamı içerisinde faaliyet göstermekteydiler. Nitekim devlet, büyüklüğü ve uluslararası alanda müzakere pozisyonunun güçlü olması sayesinde başka devletlerin yardımı olmadan istediğini dikte ettirebiliyordu. Ancak Tanzimat bu durumu değiştirmiştir. Devletin idari, adli ve malî konularda yeniden inşa edilme sürecinde müracaat edilen Batılı kurumların iktibas edilme stratejisi, konsolosların faaliyetlerinin meşruiyet kaynağını kendi ülkelerinin temel hukuk prensiplerine dayandırmış, bu da müdahale olarak değerlendirilecek hareketlere ve girişmelerine sebep olmuştur.³ Zira konsolosluklarda devletin siyasi işleriyle alakalı elde edilen bilgiler yabancı devletlere bildirilmek suretiyle casusluk faaliyetlerinde bulunulmuştur.⁴ Kapitülasyonlar çerçevesinde de XIX. yüzyılla birlikte konsoloslukların Osmanlı Devleti'ne girişleri artmıştır. Osmanlı ile yabancı devletlerin ilişkilerinin düzenlenmesi ve yürütülmesinde sefaret ve konsolosluklar büyük öneme sahip olmuş, özellikle devletin son yıllarında bu önem daha da artmıştır. Buna binaen konsoloslar siyasi, ticari ve adli alanda hizmet veren bir memur özelliği kazanmışlardır. Zamanla Batılı devletler Osmanlı sınırları içerisinde çok sayıda konsolosluk açmış, bu temsilciliklerin sayıları, kendilerine tanınan hakların kötüye kullanılması ve izledikleri siyaset

1 Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 15-16.

2 Rona Aybay, *Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 40-41.

3 Celal Erdönmez, "Tanzimat Devrinde İngiltere Konsoloslarının Kıbrıs'taki Faaliyetleri (1839-1856)", *Bilig* (Yaz 2011), sayı: 58, s. 92-93; Ali İbrahim Savaş, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007, s. 16.

4 Türkan Polatçı, "Ermeni Olaylarında Yabancı Konsoloslukların Rolü", *Ermeni Araştırmaları*, sayı: 47 (2014), s. 108.

sebebiyle çoğu kere devlet için zararlı unsurlar haline gelmişlerdi.⁵ Böylece devlet adeta, konsolosların gerçekten etkili olduğu bir arenaya dönmüştü.⁶ Konsoloslukların Osmanlı'da yoğun olarak açıldığı yerlerin birisi de stratejik önemi dolayısıyla Çanakkale'dir. Çanakkale Boğazı'nın, deniz ticaretinde öneminin artmasıyla Batılı büyük devletler, bölge ticareti ve boğaz geçişlerini izleyebilmek için Çanakkale'de konsolosluklar açmıştır.⁷

XIX. yüzyıl ve sonrasında birlikte devletler bazı kural ve teknikler üzerinde anlaşmışlar, uluslararası hukuk devreye girmiş, 1818'de toplanan Aix La Chapelle Kongresi'nde bütün devletler için bağlayıcılığı olan modern kordiplomatîğin esasları belirlenmişti. 1815 Viyana Kongresi ve Aix La Chapelle'de özellikle konsolosların sınıf ve dereceleri belirlenmiş, konsolosluğun işleyişinde hiyerarşik bir yapı oluşturulmuştur. Modern anlamda konsolosluk hizmetlerinin oluşumuna yönelik ilk adım ise İngiliz Dışişleri Bakanı Stratford Canning'in 1825 tarihli konsolosluk yasasıdır. 1963'de ise Viyana'da yapılan diplomatik ilişkiler ve bağışıklıklar hakkında Birleşmiş Milletler Konferansı'nda 1815'te kabul edilen protokolle küçük değişiklikler yapılmıştır.⁸ Bu çerçevede Çanakkale'deki konsoloslukların buradan kaldırılması, konsolosluk binaları ve eşyalarının gördüğü zararlar ile bunların devlet tarafından kullanımı çalışmanın esasını oluşturduğundan bu hususlarla ilgili konsolosluk hukukuna ait bazı kuralları belirtmekte fayda vardır. Buna göre;

“Bir gönderen devletin konsolosluğu, kabul eden devlete usulüne uygun şekilde bildirdikten sonra ve bu devlet tarafından itiraz vaki olmadığı takdirde

5 Sebahattin Samur, “XX. Yüzyıla Girenken Osmanlı Devleti'nde Konsoloslar ve Konsolosluklar”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:9 (1996), s. 97; Yahya Yeşilyurt, “Osmanlı Devleti'nde Ermeni Tercümanların Rolü: Luigi Damato Vakası”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 20 (Bahar 2014), s. 265; Özgür Yılmaz, “Victor Fontanier'nin Trabzon Konsolosluğu (1830-1832)”, *OTAM*, sayı: 35 (Bahar 2014), s. 155. Konumuz açısından bakılacak olursa örneğin 1820'de Ege'de bir İngiliz konsolosluk temsilciliği çok sınırlı da olsa mevcuttu. Bu konsolosluk Levant Company tarafından Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz tüccarlarını koruma amacıyla kurulmuştu. Konsoloslar tüccarlar ve şirketteki diğer tüccarlar tarafından seçilirdi. 1815'te Lyon Adaları'nın yönetimi İngiliz Hükümeti'nin sorumluluğuna geçince, Ege'deki konsolosluk hizmeti, değişen konsolosluk işinin mahiyeti dolayısıyla önemli ölçüde etkilenmiş ve konsolosların geniş ölçüde yükünü artırmıştı. Yunanistan'ın bağımsızlık süreci de bölgedeki siyasi durumu değiştirdi ve bu durum konsolosluk görevlerini önemli ölçüde etkiledi. Lucia Patrizio Gunning, *The British Consular Service in the Aegean and the Collection of Antiquities for the British Museum*, Ashgate Publishing, England 2009, p. 11-13.

6 Kocabaşoğlu, a.g.e., s. 50.

7 M. Mustafa Kulu, “Çanakkale'de Görev Yapan İngiltere Konsolosları ve Vekilleri (1829-1914)”, Çanakkale I Savaşı ve Tarihi (*Uluslararası Çanakkale Kongresi*), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2006, s. 427-428.

8 Timuçin Kodaman- Ekrem Yaşar Akçay, “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2010, sayı: 22, s. 79-80; Mahmut Akpınar, *Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2001, s. 23; Funda Adıtatar, İzmir İngiliz Konsolosluğu ve Siyasi Faaliyetleri (1878-1914), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 2011, s. 75; Savaş, a.g.e., s. 18.

kabul eden devlette üçüncü bir devlet hesabına konsolosluk görevlerini yerine getirebilir (madde 8)”.⁹

“Konsolosluk memurları, esas olarak gönderilen devletin uyrukluğunu haiz olacaklardır. Konsolosluk memurları kabul eden devletin uyrukları arasından, ancak bu devletin her zaman geri alabileceği açık muvafakatiyle seçilebilir. Kabul eden devlet, keza, gönderen devlet uyruğu olmayan üçüncü bir devlet uyrukları konusunda aynı hakkı mahfuz tutabilir (madde 22)”.¹⁰

“Kabul eden devlet, hatta silahlı bir çatışma halinde bile olsa, konsolosluk binalarına ve konsolosluk eşyaları ile konsolosluk arşivlerine saygı göstermek ve bunları korumakla yükümlüdür. Bir konsoloslüğün geçici veya kesin olarak kapanması halinde yine bu maddedeki hükümler uygulanır (madde 27)”.¹¹

“Konsolosluk binalarının dokunulmazlıkları vardır (madde 31)”.¹²

“Konsolosluk binaları, mobilyaları, malları ve ulaşım araçları mili savunma veya kamu yararı amaçlarıyla hiçbir çeşit el koymaya teşkil edemezler (madde 31)”.¹³

“Ulusal güvenlik nedenleriyle girilmesi yasaklanmış veya nizamla bağlanmış bölgelerle ilgili kanun ve düzenlemeler saklı kalmak üzere, kabul eden devlet, ülkesi üzerinde konsoloslüğün bütün mensuplarına yer değiştirme ve seyahat etme serbestliğini sağlar (madde 34)”.¹⁴

“Konsolosluk memurlarının tutuklanmaları veya gözaltına alınmaları ağır bir suç halinde ve yetkili adli makamın kararı ile olur (madde 41)”.¹⁵

“Kabul eden devlet, konsolosluk mensuplarıyla kendileriyle birlikte yaşayan aileleri efradını her türlü kişisel yükümlülük ve hangi neviden olursa olsun kamu yararı hizmetleriyle istimval, yardım ve konaklama gibi askerlikle ilgili yükümlülüklerden muaf tutacaktır (madde 52)”.¹⁶

Çanakkale’de ilk konsolosluklar XVII. yüzyılda Fransa ve Hollanda (1660), İngiltere (1662), Cenova (1675) ile açılmış ve sonrasında devamı gelmiştir.¹⁷ Nitekim ticaret, denizcilik ve endüstriyel gelişmelere paralel olarak Çanakkale’de birçok konsolosluk açılmış, bölge önemli bir konsolosluk merkezi olarak uluslararası ilişkilerde

9 “Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi (24 Nisan 1963)”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, c. 6, sayı: 2 (1986), s. 253.

10 A.g.m., s. 258.

11 A.g.m., s. 260.

12 A.g.m., s. 262.

13 A.g.m., s. 262.

14 A.g.m., s. 263.

15 A.g.m., s. 271.

16 A.g.m., s. 272.

17 Şahabettin Kalfa, “Çanakkale’nin Konsolosları”, Çanakkale 1915, Magazine No: 7 (Aralık 2010), s. 56.

önem kazanmıştır. 1840'ta Çanakkale'de İngiltere, Nemçe (Macar), Fransa, Rusya, Hollanda (Felemenk), İspanya, Sicilya, Danimarka, İsveç, Sardunya ve Ellinoz konsoloslukları vardı. Yüzyılın sonuna doğru siyasi gelişmeler ile bu konsoloslukların kimisinin adı değişmiş ve bu konsolosluklara yenileri eklenmiştir. Nemçe Konsololuğu'nun adı Avusturya İmparatorluğu-Macaristan Krallığı, Ellinoz Yunanistan, Sicilya ve Sardunya İtalya adını almıştır. Yeni konsolosluklar ise Almanya, Amerika, Yunanistan, İsveç, Portekiz, Norveç ve İran'dır.¹⁸

Makalede söz konusu olan konsolosluklar Osmanlı'nın müttefiklerinden Almanya ve Avusturya, İtilaf Devletleri'nden İtalya, Yunanistan, Fransa, İngiltere, Rusya ve daha sonra Amerika, bu iki gurubun dışında ise Felemenk (Hollanda), İran, İsveç ve İspanya'dır. Çanakkale'nin Nisan 1915'te tahliyesine karar verilmiş, 1918 sonuna kadar bölge sivillere kapatılmıştır.¹⁹ Öncesinde Aralık 1914'te konsoloslukların Çanakkale'de kaldırılmaları kararlaştırılmıştı. Mütareke sonrası Çanakkale'de konsolosluklar tekrar faaliyete geçmiş fakat bu konsoloslukların ne zaman aktif hale geldikleri tespit edilememiştir. Kuvvetle muhtemel mütareke döneminin başlarında konsoloslar Çanakkale'ye dönmeye başlamıştır. Bunun yanında İngilizler Almanya ve İtalya konsolosluk binalarından bazılarını mütareke döneminde işgal etmişti. Bu çalışmada savaşta zarar gören konsolosluk binaları ve eşyaları, bunların devletin çeşitli birimlerince kullanılması ile tüm bunlardan kaynaklanan sorunlar ele alınmaktadır. Osmanlı Devleti savaştan yenik ayrılmış ve İstanbul İtilaf Devletleri'nce işgal edilmiştir. Mütareke döneminde İtilaf Devletleri'nin yüksek komiserlikleri Çanakkale'deki konsolosluk sorununun üzerine gitmiş, hükümet de bu çerçevede kovuşturma başlatmıştır.

1. Savaş Öncesi Çanakkale'deki Konsoloslukların Durumu, Savaşın Başlamasıyla Çanakkale'den Ayrılmaları ve Mal ve Emlakinin Emaneti

1.1. Konsoloslukların Çanakkale'den Kaldırılması

Emniyeti Umumiye Müdüriyeti bütün konsolosların maiyetleriyle birlikte Tekfurdağı veya başka bir yere nakli hakkında girişimde bulunulmasını istemiş, keyfiyet sefirliklere bildirilmiş, sefirlikler de bu talebi esas itibarıyla kabul etmişti. Fakat sefirlikler Çanakkale'deki konsolosların bazılarının yerli olmasından dolayı bu konsolosları başka bir yere göndermenin mümkün olmadığını, ancak azledilebilecek veya memuriyetlerinden geçici olarak alınabileceklerinden bu hususta hükümetlerinden talimat talep edeceklerini ve olumlu cevap almalarının güçlü bir şekilde muhtemel olmadığını bildirmişlerdi.²⁰ Çanakkale'nin ne kadar büyük bir askeri önemi olduğunu hatırlatan Başkumandanlık Vekâleti'nin edindiği istihbaratlar burada büyük ölçüde

18 Kulu, a.g.m., s. 428.

19 Halkın en az Aralık 1918'e kadar Çanakkale'ye dönemediği anlaşılmaktadır. Recep Çelik, "Çanakkale Savaşları Sırasında Halkın Durumu", Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı 1914 Çanakkale Muharebeleri 100. Yıl Özel Sayısı, sayı: 18 (Bahar 2015), s. 415-418.

20 BOA, HR. SYS. 2165/1 (17 Teşrin-i Sani 330- 30 Kasım 1914).

casuslukların yapıldığını ortaya koymuştu. Başkumandanlık’ın arzusu gerek müttefik ve gerekse tarafsız hiçbir konsolosun Çanakkale’de bulunmamasıydı. Zaten Almanya ve Avusturya konsolosluklarının sadece ticaret konsoloslukları olmaları sebebiyle kaldırılmalarında bir mahzur olmayacaktı. Bu suretle Başkumandanlık Hariciye Nezareti’nden diğerlerinin de kaldırılması kolaylaşacağı anlayışıyla öncelikle Almanya ve Avusturya sefaretleri nezdinde gerekli girişimlerde bulunulmasını talep etmişti.²¹

Çanakkale’de mevcut konsoloslar arasında yalnız İtalya konsolosu faaliyetlerini durdurmak için emir almış, Yunan konsolosuna da sefaretinden, diğer devletlerin konsolosları giderlerse ayrılması gerektiği bildirilmişti. Bundan başka Kanun-ı Evvel 1330 (Aralık 1914) itibarıyla Çanakkale’de bu iki konsolostan başka Amerika ile Felemenk ve Osmanlı’nın müttefiklerinden Almanya ve Avusturya konsoloslarının olduğu bildirilmişti. Çanakkale’nin önemli bir askeri bölge olması hükümeti böyle bir tedbir almaya sevk etmişti. Tatbik yönünde bazı gecikmeler yaşanarak işin sürüncemede kalması ve hükümetçe konsolosların sıfatlarının tanıtılmaması gibi bir halin doğmasına meydan vermemek için gerekli teşebbüslere geçilmişti.²² Bu arada Çanakkale mutasarrıfı, Amerika konsolosunun şüpheli hareketler sergilediğini söyleyerek Amerika Konsolosluğu’nun mümkün mertebe hızlı bir şekilde Çanakkale’den kaldırılması gerektiğini bildirmiş, akabinde de Amerika konsolosu aldığı emirle Çanakkale’den hareket etmişti.²³

Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Çanakkale’deki konsolosların Çanakkale’yi terk etmeleri gerektiğine dair 3 Kanun-ı Evvel 1330 (16 Aralık 1914) tarihli tezkere çıkarmıştır. Avusturya Sefareti’nden alınan aynı tarihli cevabi muhtırada Çanakkale’deki Avusturya konsolosu memuru Xanthopoulo’ya uzun süre verilmiş, bu sürenin dolmasına kadar ikametgâhını başka bir yere taşımaya davet edilmiş, o da hareket için hemen hazırlanmış ve birkaç gün sonra Çanakkale’yi terk edeceğini sefarete bildirmişti. Felemenk Sefareti de gönderdiği takirde boğazın kapatılmasından dolayı Çanakkale’de artık Felemenk konsolosu bulunmasına gerek olmadığını bildirmişti.²⁴

Belirtildiği gibi Çanakkale mevkinin önemine binaen Çanakkale’de hiçbir konsolos bulunmaması gerektiğinden bu karar sefaretlere bildirilmiş, çeşitli tarihlere sefaretlerden muvafakat cevapları alınmıştı. Avusturya Sefareti’nden 6 Ocak 1915 tarihli gönderilen ek takirde Çanakkale’de Avusturya Konsolosluğu olarak kullanılan ve bir kavaşın korumasına bırakılan binanın haiz olduğu imtiyazların muhafazası ve Osmanlı askeri tarafından askeri ihtiyaçlar için kullanılmaması istenmişti.²⁵

Konsolosların Çanakkale’den ayrılmaları sefaretlerce de kolaylaştırılmıştı. Diğer taraftan tahliye edilen konsoloslukların konsolosluk hukuku gereğince hükümet tarafından güzel bir şekilde muhafazası gerekliydi. Konsolosların ayrılmasından son-

21 BOA, HR.SYS. 2165/1 (27 Teşrin-i Sani 1330- 10 Aralık 1914).

22 BOA, HR.SYS. 2165/1 (3 Kanun-ı Evvel 330- 16 Aralık 1914).

23 BOA, HR.SYS. 2165/1 (4 Kanun-ı Evvel 330- 17 Aralık 1914).

24 BOA, HR.SYS. 2165/1 (6 Kanun-ı Evvel 1330- 19 Aralık 1914).

25 BOA, HR.SYS. 2165/1 (27 Kanun-ı Evvel 1330- 9 Ocak 1915).

ra bu konsoloslukların askeri ihtiyaçlar için tahsis edilmesi veya başka yollarla kullanılması sefaretlerin itirazlarına yol açacağı, tepkisini çekeceği ve bu nedenlerle zor durumda kalınmaması için, devletin başka bir tarafında alınması gerekli görülecek aynı tedbiri sefaretlere kabul ettirmekte güçlüklerle karşılaşılacaktı. Bu gibi mahzurların önüne geçebilmek adına Hariciye Nezareti Çanakkale’de tahliye olunan konsoloslukların güzel bir şekilde korunmasına dikkat ve özen gösterilmesini ve bunun ilgili memurlara öğütlenmesini istemişti.²⁶ Bu çerçevede bir örnek vermek gerekirse; Çanakkale Yunan konsolos vekili İstimat Komadis’in eşyası, pasaportlarını kayıt için polislin başka vagonunda bulunduğu esnada resmi sıfatından habersiz olan rüsumat muayene memuru Hayri ve eczacı yüzbaşısı Alaeddin efendiler tarafından diğer yolcularınki gibi kontrol edilirken bavulunda resmi ve gayri resmi evraka rastlanılmıştı. İstimat Efendi o sıra resmi sıfatını kontrol memurlarına bildirmişti. Fakat resmi sıfatı anlaşıldıktan sonra dahi tereddütte kalan memurların telefonla aldıkları emir üzerine ancak eşya ve evrakının kontrolünün tamamlanmasına gerek görülünceye kadar konsolos vekili serbest bırakılmış, Edirne Vilayeti’nden eşyasından hiçbir şeye el konulmadığı bildirilmişti.²⁷ Dimetoka’ya varışında ise Komadis’in eşyası yine dikkatle aranmış, hatta Yunan Hariciye Nezareti bu eşyalardan bazısına el konulduğunu bildirmişti. Komadis’in devletler hukuku ahkâmına ve uluslararası ilişkiler kaidelerine göre muamele görmeye hakkı olduğundan bahsedilerek bu durum protesto edilmişti. Osmanlı Hariciyesi, Osmanlı memurlarının gerek Yunan konsolosları gerek tebaasına karşı dostane olmayan hareketler hakkında hükümetin önemle dikkatini çekmişti.²⁸

Amerika Sefareti verdiği muhtıra Çanakkale’deki Amerika Konsolosluğu kava-sı İzzettin’in askerlik hizmetinin tecilini istemişti. Konsolosluk memurları buradan alınmış ise de kava-sın burada bekçi sıfatıyla bırakılmış olmakla konsolosluğun tamamıyla kaldırılmadığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar müttefik devletler konsoloslarını çekmişler ise de Hariciye Nezareti, bu devletlerin konsolosluklarını tamamen kapatıp kapatmadıkları veya Amerika Konsolosluğu’nda olduğu gibi kavas veya bazı şahıslarla muhafaza ettirip ettirmedikleri belli olmadığından bu noktada tahkikat yapılarak neticesinin bildirilmesini talep etmişti. Bunun yanında Çanakkale ile gerçekten bu gibi askeri bölge sayılan mahallerde harpten sonra dahi hiçbir konsolos kabul edilmemesi uygun görülerek bu durum Harbiye Nezareti’ne de bildirilmişti. Buna göre Başkumandanlık Vekâleti ile yapılan muhabere ile Çanakkale ile yabancı tebaa veya konsolosların bulunması caiz olmayan yerlerin isimlerini gösterir bir listenin düzenlenerek gerekli birimlere gönderilmesi kararlaştırılmıştı.²⁹ Osmanlı Hariciyesi, Dâhiliye Nezareti’nden bu listenin hazırlanmasında uluslararası ticaret açısından ve bunun önemine binaen önemli noktaların hariç tutulmasına özen gösterilmesi hususunun gerekli yerlere bildirilmesini istemişti.³⁰

26 BOA, HR.SYS. 2165/1 (Tarihsiz).

27 BOA, HR.İM. 246/42 (11 Kanun-ı Sani 1330- 24 Ocak 1915).

28 BOA, HR.SYS. 2165/1 (31 Kanun-ı Sani 1330- 13 Şubat 1915).

29 BOA, DH.EUM.5.Şb. 33/29 (1 Kanun-ı Sani 1332- 14 Ocak 1917).

30 BOA, DH.EUM.5.Şb. 48/9 (5 Haziran 1333- 5 Haziran 1917).

Çanakkale’deki Amerika Konsolosluğu Kavas İzzettin’in muhafazasında bulunmaktaydı. Müttefik Almanya konsolosu, Çanakkale’den ayrıldığı sırada konsolosluğu Yunan tebaasından Niko isminde bir şahsa emanet etmişti. Fakat Niko’nun yasak bölgede ikameti uygun görülmeyle Lâpseki’ye gönderilmişti. Diğer taraftan konsolosluk kapatılarak kapısına bir nöbetçi konulmuş ve merkez kumandanlığın muhafazasına verilmişti. Avusturya Konsolosluğu da bir süre Kavas Malik’in muhafazasında bırakılmış, sonradan konsolosun Çanakkale’ye dönen ailesi tarafından ücret karşılığı *Alman Efrad Yurdu* olarak kabul edilmek üzere kiraya verilmişti. İran Konsolosluğu da yine Malik’in kontrolünde iken Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı’nca ser baytar kaymakamının ikametine tahsis olunmuştu. Fakat daha sonradan mevki-i müstahkem kumandanı Miralay Selahaddin Adil Bey, rahatsızlığını ileri sürerek Çanakkale’deki İran Konsolosluğunun 3-4 odasını kullanmak suretiyle burada ikamet etmek istemiş fakat Dâhiliye Nezareti bu izni vermeye yetkili olmadığını bildirmişti.³¹ Felemenk Konsolosluğu Liman Reisi ile torpil müfrezesinin, Yunan Konsolosluğu da alman zabitlerinin kullanımına verilmişti.³²

Savaşın ardından İtilaf Devletleri konsolosluklarının Çanakkale’de yeniden faaliyete geçtikleri anlaşılmaktadır. Zira Fransız Konsolosluğunun 3. katı tavan arasında 7 Kanun-ı Evvel 1337’de (7 Aralık 1921) aniden çıkan yangının söndürülmesi için zabıta ile İngiliz işgal kuvvetleri askerleri gayret göstermişse de olumsuz hava koşulları nedeniyle yangın büyümüş ve konsolosluk tamamen yanmıştı. Bina tamamen yanmakla birlikte yangının etrafa yayılması engellenmişti Rivayete göre yangının çıkışı konsolosluğun tavan arasında çalıştırılmakta olan marangozlarla amele tarafından dikkatsizce bırakılan sigara veya ateşin birikmiş talaşları tutuşturmasından kaynaklanmıştı.³³

1.2. Konsolosluk Eşyaları

Çanakkale kasabası, Çanakkale savaşları sırasında gerek donanma gerekse hava bombardımanlarıyla mahvolmuş, yanmış ve yıkılmış olduğundan tahliye edilmişti. Bundan sonra da şehrin metrukiyeti devam etmiş, sağlam kalabilen binalardaki eşyalar da zayıata uğramıştı. Mutasarrıf İbrahim Bey şehre geldikten sonra gördüğü manzarada yine şehrin tamamen metruk ve korunmasız olduğunu, tek bir binanın bile kapı ve penceresinin kalmadığını, metruk eşyaların sokak aralarında öteberiye dağıldığını ve bunların her türlü hasara ve zayıata maruz kaldığını, bazı hanelerde, bu hanelerle alakası kesinlikle mümkün olmayan eşyanın olduğunu müşahede etmişti. Top ateşi altında kalarak büyük bir kısmı yanmış olan ve uzun süre korumasız kalmış ve gerektiğinde karargâh olarak kullanılmış bir şehrin böyle karışık bir manzara arz etmesi tabii bir husustu. Bunun üzerine askeriye ile müzakere edilerek bu çeşitli eşyalar buldukları yerlerden askerin yardımı ile toplattırılmış ve iki depoya konularak

31 BOA, DH.İ.UM. 19-3/1-14/2 (31 Teşrin-i Evvel 1334- 31 Ekim 1918).

32 BOA, DH.EUM.5.Şb. 33/29 (17 Kanun-ı Sani 1332- 30 Ocak 1917).

33 BOA, DH.İ.UM. 19-19/1-2/2 (8 Kanun-ı Evvel 1337- 8 Aralık 1921); DH.İ.UM. 19-19/1-2/1 (13 Kanun-ı Evvel 1337- 13 Aralık 1921).

muhafaza edilmişti. Kimlere ait olduğunu tespit etmenin kesinlikle mümkün olmadığı bu eşyaları kumandanlık da korumaya kefil olmamış böylece eşyaların Dâhiliye Nezareti'nin müsaadesi üzerine satılmasına karar verilmiş, satılabilenlerin tutarları da Ziraat Bankası'na yatırılmıştı. Kumandanlığın tahriratında -ki bu tahrirat liva hükümet konağına, mekteplere ve memurlara gönderilmişti- bahsolunan eşya bu şekilde pazarlıkla satın alınmış olan eşyaydı. Bunların bir kısmı da kimi yerlere müfredatlı, hatta kuruşlu makbuzlar karşılığında emanet bırakılmış, satılmayan kısmı da yine koruma altına alınmıştır. Böyle büyük bir karışıklık içinde bulunan eşyadan toplatılabilen kısımdan hangilerinin konsolosluklara veya şahıslara ait olduğunu belirlemeye ve buna göre korunmalarını sağlamaya imkân yoktu. Bununla birlikte bahsi geçen konsolosluklara ait eşyanın Çanakkale'nin metruk zamanında aşırılıp götürülmüş olması ihtimal dâhilinde olduğu gibi, bunların toplanan ve satılan eşya arasında bulunmaları da imkân haricinde değildi. Üzerlerinde damga veya ayırt edici işaret de bulunmadığına göre diğerlerinden ayırt edilerek korumak da mümkün değildi.³⁴

Çanakkale şehri Mart 1915'te hükümetin kararıyla tahliye edilmişti. Zira boğaz savaşlarında deniz ve hava bombardımanlarında şehrin beşte dördü tamamen yanmış, yangın ve hasardan kurtulabilen binaların büyük bir kısmının da kapı ve pencereleri harap, duvarları delik deşik olarak içlerindeki eşya zayi olmuştu. Bu hasar ve zayıttan karargâhları şehirde bulunan mevki-i müstahkem birlikleri kurtulamamıştı. Denizden ve havadan en cehennemî ateşlere maruz kalarak bir buçuk seneden fazla insanlardan, idari teşkilattan ve inzibattan mahrum kalan bir şehirde kapıların üzerine konulmuş mührün ne olduğu bilinemezdi. Çanakkale'nin tahliyesinde sahipleri tarafından götürülenlerden başka terk edilen eşyadan ihtiyaç görüldükçe Çanakkale merkez kazası dâhilinde yegâne hükümet memuru olarak Karacaviran Köyü'nde ikamet eden nahiye müdürü, polis memuru ve askeriyenin bir görevlisinden oluşan komisyon marifetiyle ve bu husustaki kanun ve nizama göre askeriyece gerekli görülenleri usulüne göre alınmış, karşılığında senet mazbataları verilmişti. İtilaf Devletleri'nin Çanakkale ve Gelibolu'dan atılmasından sonra nahiye müdürü Çanakkale'ye getirilmiş, neredeyse mahvolmaya yüz tutmaya başlamış olan bu eşya müdüriyetçe toplatılarak ambarlara konulmuş ve deftere kaydedilmiştir. Fakat İtilaf hava kuvvetlerinin sık sık Çanakkale'ye hücumları sonucu eşyanın konulduğu ambarlar da yıkılmıştı. Sahipleri belli olmayan bu toplanmış eşyanın depolarda da muhafazası mümkün olamayacağı ve yine günün birinde bombardıman sonucu mahvolacağı anlaşılmıştı. İstanbul'dan gelen emre göre liva merkezinden gelen bir komisyon eşyaları satmış, bir kısmı da satılmayarak kalmış, bu kalanlardan eşyası hasara uğrayan kıtalara, livadaki mekteplere, Biga'daki hükümet konağına ve memurlarına, Gelibolu Mutasarrıflığı'na, bazı zabitan ve ümeraya lazım olan eşya usulü çerçevesinde verilmişti. Evlerde bulunan mefruşatla alakalı bazı eşyalar da kuruşlu senet karşılığı verilmişti. Fransız ve İngiliz konsolosluğu binaları da bazı onarım sonra askeriyece kullanılmaya başlanmıştı.

34 BOA, DH.EUM.5.Şb. 33/36 (8 Kanun-ı Sani 1332- 21 Ocak 1917).

Çanakkale Mutasarrıfı, askerın kullanımında olan bu binaların hava taarruzlarından korunması için ilgili sefaretlere haber verilmesi gerekliliğini bildirmişti.³⁵

Dâhiliye Nezareti Hariciyeye, Çanakkale’deki İngiliz ve Fransız konsolosluklarının eşya ve evrakının İstanbul’a nakli için İngiliz ve Fransızların menfaatlerini himaye eden Felemenk Sefareti memurlarından birinin gönderilmesi gerektiğine dair yazı göndermişti. Felemenk Sefareti’nden gönderilen notada Fransa Hükümeti İstanbul’a gönderilecek eşya ve evrakın nakil masraflarının hükümet tarafından üstlenilmesini, hükümetin bu hususta meydana gelebilecek her türlü zarar ve ziyandan mesul olmasını talep etmişti. Burada gelecekte herhangi bir sıkıntı oluşmaması için eşya ve evrak içeriğine ait defterin düzenlenmesinde şu hususların dikkate alınması ön plana çıkmıştı; Öncelikle Felemenk Sefareti tarafından gönderilecek memurun hüviyeti ile iki fotoğrafının gönderilmesi gerekecekti. Çanakkale’ye gelişi ve burada kalışı esnasında kumandanlığın tayin edeceği iki kişi kendisine refakat edecekti. Sefaretin göndereceği memur, bu memura refakat edecek zabıtlar ve livanın tayin edeceği diğeri bir memurdan oluşan bir komisyon eşya ve evrakı deftere kaydedecek, sefaret memurunun defterdeki eşyayı İstanbul’a nakletmek üzere teslim alıp kabul ettiğini deftere işaret ederek altını imzalayacak ve eşyanın belirgin vasıflarının açıklanmasına dikkat edilecekti. Hükümet aleyhine olup alıkonulması icap edecek evrakın dışında konsoloslukta mevcut evraktan her birinin türü, tarih ve numarası bir bordroya yazılacaktı. Sefaret memurlarının Çanakkale’de çok kalmaması gerekeceğinden yanlarına iki zabıt verilmek suretiyle tedarik olunacak vasıtalarla ve masrafları kendilerine ait olmak üzere evrak ve eşyalar İstanbul’a nakledilecekti. Tüm bu muameleler İngiltere Konsolosluğu hakkında da uygulanacak ancak Fransız Konsolosluğu eşyası, Marsilya’daki memurlar tarafından oradaki Osmanlı Konsolosluğu eşyası hakkında yapılan muameleye mukabil rehin ve teminat olarak saklanacaktı.

Felemenk Sefareti, Fransa Hükümeti’nin, Amerika konsolos vekili tarafından Çanakkale’deki Fransa Konsolosluğu’na emanet bırakılmış mühürlere ve bazı şeylere zarar verilmiş ve eşyaların bir kısmının kaçırılmış olduğuna ve hatta bazılarının mahalli memurların emriyle müzayede ile satıldığına kanaat getirdiğini bildirmişti. Ardından gerek kendisinin gerekse memurlarıyla alakadar diğeri kimselerin hukukunu korumaya ve bu hale karşı protestoya kendini memur ettiğini bildirmişti. Üç sefaretten alınan notada ise Çanakkale’deki Amerika Konsolosluğu’nda bekçi sıfatıyla bulundurulmakta olan kavasin silâh altına alındığından ve bu suretle konsolosluğun bekçisine bırakılmış olduğundan Amerika Konsolosluğu eşyasının olduğu gibi kalıp kalmadığı ve bu eşyanın İstanbul’a nakli için gerekli tedbirleri almak üzere İsveç Sefareti’ne mensup Müslüman bir memurun Çanakkale’ye gelmesinin mümkün olup olmadığı sorulmuştu. Amerika Sefareti ile uyuşma sağlandığı takdirde yukarıda bahsi geçen şartlar Çanakkale’deki Amerika Konsolosluğu için de geçerli olup uygulanacaktı. Fakat anlaşma sağlanana kadar geçecek zaman zarfında Amerika Konsolosluğu’nda bekçilik hizmetinde bulunmak ve buradaki eşyanın tam olup olmadığını incelemek

35 BOA, DH.EUM.5.Şb. 33/36 (8 Kanun-ı Sani 1332- 21 Ocak 1917).

için konsolosluğa Müslüman bir memurun gönderilmesine izin verilip verilmeyeceği hususu Felemenk Sefaretine tebligatla bildirilmişti.³⁶

Çanakkale Mutasarrıfı İbrahim Bey, selefi zamanında İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'deki konsolosluklarında bulunup hasar gören veya öteki beriki tarafından alınarak dağılan ve mülkiye müfettişliğinden aldığı emir gereği yaptığı takibata göre bir hayli tahsisat ve haberleşmeyi gerekli kılan kıymetli eşya derecesinde Amerika Konsolosluğu'nda da bir hayli eşya bulunduğunu belirtmişti. Çanakkale'nin içinde bulunduğu durum dolayısıyla günün birinde bunların da aynı surette ziyana uğrama ihtimalini dikkate alarak bu durumu Mevki-i Müstahkem Kumandanı ile müzakere etmişti. Neticede Amerika Konsolosluğu'na ait eşya ve diğer konsolosluklarda geriye kalan eşyalar için Çanakkale'ye gelmesinde mahzur görülmeyen güvenilir bir kişinin gönderilmesi halinde konsolosluklardaki eşyaların kayda geçirilmiş bir defter ile İstanbul'a gönderilmesinden başka çare olmadığına kanaat getirilmişti.³⁷ Mevki-i Müstahkem Kumandanı'na göre Amerika Konsolosluğu tayyare taarruzlarından etkilenerek yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya olduğundan içinde bulunacak olan eşya eğer tahliye ettirilecek olursa hem eşya muhafaza edilmiş olacak hem de askeriyece kullanımı gerekli bu binadan yararlanılabilecekti. Kumandanlık binanın bir an önce tahliye ettirilmesini rica etmişti.³⁸ Fakat Amerikan müesseseleri ile konsoloslukları hakkında daha karar verilmediğinden ve bunların kullanımı Meclis-i Vükela'ca alınacak karara bağlı olduğundan Emniyet-i Umumiye İstidlaat Müdüriyeti konsolosluğun işgalinden sakınılması gerekliliğini belirtmişti. Zaten o zamana kadar da Çanakkale'de ne Amerikan müesseseleri, ne mektepleri, ne de konsolosluğu herhangi bir şekilde kullanılmamıştı.³⁹

Çanakkale'deki Amerika, Fransa ve İngiltere konsolosluklarındaki eşyalar hakkında daha önce yapılan muhabereye göre Felemenk Sefareti tarafından bir memurun Çanakkale'ye gönderilmesi uygun görülmüştü. Bu husus hakkında Baş Kumandanlık Vekâleti ile muhabere yapılmış, gidecek memurun resmi ve hususiyetleri Başkumandanlık Vekâleti'ne bildirilerek durum mutasarrıflığa tebligatla bildirilmişti.⁴⁰ Diğer taraftan İsveç'in Çanakkale'deki vis konsolosu Jozef Difonton'un vefatından sonra 1915'te hanesinin ve kançılıyanın savaş sırasındaki kargaşa ortamında yağma edil-

36 BOA, DH.EUM.5.Şb. 58/14 (29 Kanun-ı Sani 1334- 29 Ocak 1918). Bundan önce de Amerika Sefareti Çanakkale'deki İngiliz ve Fransız konsolosluklarının mevcut durumu hakkında acil tahkikat yapılmasını istemiş, bu konsolosluklar üzerindeki Amerika mühürlerinin kaldırılarak içlerinde bulunan ve bu konsoloslukların hükümetleri ile konsolosluk memurlarına ait olan eşyanın mahalli memurlar tarafından dağıtılmış olduğuna dair elinde istihbarat olduğunu beyan etmişti. Sefaret bu konuda yapılacak tahkikat neticesinin hemen bildirilmesini istemişti. DH.EUM.5.Şb. 33/36 (15 Kanun-ı Evvel 1332- 28 Aralık 1916)

37 BOA, DH.EUM.5.Şb. 48/9 (8-9 Temmuz 1333- 8-9 Temmuz 1917).

38 BOA, DH.EUM.5.Şb. 48/9 (29 Teşrin-i Evvel 1333- 29 Ekim 1917).

39 BOA, DH.EUM.5.Şb. 48/9 (1 Teşrin-i Sani 1333- 1 Kasım 1917); (30 Teşrin-i Evvel 1333- 30 Ekim 1917).

40 BOA, DH.EUM.5.Şb. 58/14 (16 Nisan 1334- 16 Nisan 1918).

diğine dair istihbarat alınmış, buna göre de durumun neden ibaret olduğu ve konsolosluga ait evrakın akıbetine dair soruşturma başlatılmıştı.⁴¹

Çanakkale savaşları sırasında yapılan itirazlara rağmen Felemenk ve Alman konsoloslukları İngilizler tarafından işgal edilmişti. Felemenk Konsolosluğu eşyası bir kılıç dışında –ki işgal sırasında bir İngiliz zabiti tarafından alınmıştı– bir depoya naklettirilmiş ise de Alman Konsolosluğu eşyası ve burada ahaliye ait olan birçok eşyanın aynı şekilde korunaklı bir depoya nakline engel olunmuştu. Çanakkale Mutasarrıfı Vehbi Bey ise İngilizlerden Alman Konsolosluğu eşyasının en azından teslim veya gasp edildiğine dair bir senet almak için çaba göstermişti.⁴²

1.3. Eşyasının Akıbeti Muamma Olarak Kalmış Bir Konsolosluk: Felemenk Konsolosluğu

Felemenk Konsolosluğu, Çanakkale’deki konsolosluklar içerisinde en fazla problemin yaşandığı konsolosluk olmuştur. Sorun, Felemenk konsolosu ile Çanakkale Liman Reisi Yüzbaşı Arif Efendi arasında konsolosluk hukukuna aykırı fiillerden kaynaklanmıştır. Çanakkale Liman Reisi Yüzbaşı Arif Efendi’nin ifadesine göre Felemenk konsolosu, Çanakkale’den ayrılırken konsoloslugu müstemilatiyla beraber kendisine emanet etmişti. Fakat Arif Efendi, Çanakkale’deki memuriyetinden ayrılıp İstanbul’a gitmesi gerektiğinden konsolosluktaki eşya, nahiye müdüriyeti tarafından sayılıp deftere geçilerek defter mühürlenmişti. Diğer taraftan Arif Efendi’nin daha önce ve İstanbul’a gideceği sırada birkaç parça eşya gönderip götürdüğü anlaşılmıştı. Nitekim konsolos tarafından mühürlenmiş olan odalardan birinin mührünün bozulmuş olduğu görülmüştü. Bu da odanın açıldığına dair bir şüphenin doğmasına sebep olmuştu.⁴³ Arif Efendi konsoloslugu ve içerisindeki eşyayı teslim sırasında konsolosun mühürlediği odalardan birinin bozuk olduğunun görülmesine binaen konsolostan bunun hesabının sorulmasına gerek görülmüştü. Hariciye Nezareti meselenin Felemenk Sefareti’ne intikal etmesinden önce mahalli memurlarca tahkik edilerek aydınlatılmasının gerekliliğini belirtmişti. Aksi halde Felemenk Sefareti ile muhaberatın gerekeceği ve yerine getirilemeyecek taleplerle karşılaşılacağından ileride bu yolda meydana gelecek mahzur ve zorluklara mahal vermemek için konu ile alakalı hususların mutasarrıflıktan sorulması kararlaştırılmıştı. Buna göre Arif Efendi ile nahiye müdürünün mühürledikleri ve teati ettikleri defter içeriği ile Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı’nca düzenlenen cetvel muhteviyatı arasında ne gibi fark vardı? Nahiye müdürü ileride bu gibi şüphelere meydan vermemek için konsolosun kasabadan ayrılışında Arif Efendi’ye verdiği cetvel içeriğini inceledikten ve eşyayı Arif Efendi’den buna göre teslim alması gerektiğinden bu hususu dikkate almış mıydı? Konsolos tarafından mühürlenmiş odalardan birinin mührü Arif Efendi’nin ayrılış sırasında bozuk ise nahiye müdürünün bu odayı bu halde teslim almaması gerekirdi. Bozuk olarak

41 BOA, DH.İ.UM.EK.. 123/7/1 (10 Kanun-ı Evvel 1337- 10 Aralık 1921).

42 BOA, DH.EUM.5.Şb. 76/19 (30 Teşrin-i Sani 1334- 30 Kasım 1918).

43 BOA, DH.EUM.5.Şb. 73/50 (29 Kanun-ı Evvel 1332- 11 Ocak 1917).

teslim alınmış ve açıldığına da şüphe hâsıl olmuş ise bu hususun da ilgililer arasında işin başında halledilmesi gerekirdi. Felemenk konsolosunun geride bıraktığı eşyadan noksan olup olmadığı anlaşılacak üzere Arif Efendi'nin konsolostan almış olduğu defter içeriği ile mevcut olan eşyanın karşılaştırılması da hakikatin anlaşılmasını sağlayacaktı. Son olarak Arif Efendi'nin ayrılışında veya daha önce İstanbul'a gönderdiği bildirilen eşyanın kendine ait olabileceğine nazaran bunların Felemenk Konsolosluğu'ndaki eşyadan ayırt edilip edilmediğinin mahallince incelenmesi de mümkündü. Harbin ilanının ardından *düvel-i muhasama* konsoloslukları ve harp dolayısıyla hükümetçe alınan karara göre tahliye olunan müttelik ve tarafsız devletler konsolosluklarıyla içlerindeki eşyanın güzel bir şekilde muhafazası gerekiyordu. Buna göre Felemenk Konsolosu'nun Arif Efendi'ye usul üzere teslim ettiği eşyanın zıyaa uğratıldığı ortaya çıktığı takdirde Felemenk Sefareti'ne şikâyete bahane verilmeden ayrıntılı bir inceleme ile *mütecasirlerin* cezalandırılması ve noksanların tamamlanması mahalli yetkili birimlere ait bir durum olduğundan Çanakkale Mutasarrıflığı'na nasihatler verilecek ve neticeden Hariciye Nezareti haberdar edilecekti.⁴⁴

Çanakkale Mutasarrıflığı'na göre Felemenk konsolosunun Çanakkale'den ayrılışı, Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı'ndan alınan yazıya göre Çanakkale'de bulunan konsolosların Çanakkale'nin hükümet tarafından resmen tahliyesi kararının ardından gerçekleşmişti. Konsoloslukların hükümetçe muhafaza altına alınmış olmasıyla Felemenk Konsolosluğu'nun da diğerleri gibi mühürlenmiş veya konsolos tarafından Liman Reisi Arif Efendi'ye tevdi edilip edilmediği mülkiyeye bilinecek bir mesele olup, kumandanlığın bu hususta fazla bilgisi yoktu. Liva merkezinin Biga'ya nakli üzerine yine mülki idarenin Çanakkale'den ayrılışı sırasında konsolosluk Liman Reisi'nin muhafazasında görülmüş ve Arif Efendi'nin Çanakkale'den ayrılışına kadar da bu vaziyette kalmıştı. Konsolosluğu Arif Efendi'nin tayiniyle yerine gelen kimse de teslim almadan sakınarak resmen müracaatta bulunmuştu. Buna göre Mevki-i Müstahkem'ce konsolosluğun mevcut durumunu tespit için merkez kumandanı ve nahiye müdürü huzurunda yapılan sayım ile cins ve türüne göre defterdeki eşyanın mevcut olduğu bildirilmişti. Fakat bu hususta önceki bilgilerine başvurulun alakalı birimler de gerçeğin ortaya çıkarılmasına hizmet edebilecek hiçbir şey ortaya koyamamıştı.⁴⁵

Mülki idare tarafından görülen lüzum üzerine, tarafsız devletler konsolosları meyanında Felemenk konsolosunun Çanakkale'den ayrılması istenmişti. Fakat Felemenk Konsolosu, konsolosluğu hükümetin bilgisi olmadan hususi olarak Liman Reisi Yüzbaşı Arif Efendi'ye teslim ederek ayrılmıştı. Konsolosun ayrılmasından epey bir müddet sonra da Arif Efendi'nin İstanbul'a tayini çıkmıştı. Arif Efendi Çanakkale'den

44 BOA, DH.EUM.5.Şb. 73/50 (8 Mart 1333- 8 Mart 1917).

45 BOA, DH.EUM.5.Şb. 73/50 (6 Haziran 1333- 6 Haziran 1917). İstanbul ve çevresi tasfiye komisyonu reisi Murat Bey, mülkiye müfettişlerinden Halil Rifat Bey'e yazdığı yazıda, konsolosluklar hükümetçe koruma altına alınması kararının ardından polis dairesince konsolosluklar mühürlenmiş, anahtarları da yine polis dairesi tarafından korunmuştu. Hatta bundan sonra konsolosların geride bıraktığı adamlar (kavas vb.), mühürleme işlemine katılma arzusunu dile getirmişler, böylece onlarla da birlikte konsolosluklar mühürlenmişti. DH.EUM.5.Şb. 79/12 (24 Mayıs 1333- 24 Mayıs 1917).

ayrılırken kendisi, Çanakkale merkez kumandanı, nahiye müdürü ve diğer memurlarla beraber konsoloslukta bulunan eşyanın, indirekt bombardımanın etkisiyle açıldığı iddia olunan odadaki eşyanın ve mutfaktaki takımların defteri yapılarak 29 Kanun-ı Evvel 1332 (11 Ocak 1917) tarihli Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı evrakı olarak kaydedilmişti. Nahiye müdürü o zaman ayrıca bu kayıttan başka doğrudan doğruya ve mahalli yetkili sıfatıyla bir kayıt daha tutmamıştı. Yine konsolosun Çanakkale’den ayrılması esnasında konsolosluk için hükümet marifetiyle başka bir defter de tutulmamıştı. Yegâne defter kumandanlığın kayıtlarındaki defterdi. Buna göre nahiye müdürü ile Arif Efendi arasında başka bir defter tanzim olunmadığına göre Arif Efendi’ye teslim edilen eşya ile mevcut eşya arasında bir fark bulabilmek mümkün değildi.⁴⁶

Konsolosluk ve eşyası nahiye müdürü yerine, Arif Efendi’nin ayrılışı sırasında yerine gelen Cemil Efendi’ye teslim edilmişti. Nahiye müdürü, Cemil Efendi’nin Arif Efendi’den doğrudan doğruya konsolosluğu ve muhteviyatını teslim almakta tereddüt etmesi sebebiyle oluşturulan heyette aza sıfatıyla yer almış ve hiçbir şey teslim almamıştı. Aslında ortada konsolos ile Arif Efendi’nin teati ettikleri bir defter yoktu. Böylece Cemil Efendi’ye devir ve teslim sırasındaki vaziyet ile eski vaziyeti tespit etmek de buna göre mümkün değildi.⁴⁷

Nahiye müdürü heyetin diğer azalarıyla odaların mühürlerinden birinin bozuk olduğunu görmüş ve Arif Efendi’den eşyayı teslim almayarak odayı açtırıp içindeki eşyayı deftere kaydettirmişti. Sonradan Arif Efendi’nin önceden İstanbul’a bazı eşyalar gönderdiğinin haber alınması üzerine kumandanlık şüphelenerek tahkikat başlatmıştı. Heyet odayı açtırıp içeriğini yazdıktan sonra kapatmış ve jandarma mülazımı Mehmet Ali Efendi tarafından bozuk olan mühür tekrar mühürlenmiş ve bu suretle Cemil Efendi’ye teslim edilmişti. Odanın Arif Efendi’ye teslim ve mühürlenmesinde içinde bulunan eşyanın bir defteri ile hükümetin elinde bu hususta bir kayıt olmadığı ve odada bulunan eşya hakkında kumandanlığın elinde açıklayıcı bir delil yokluğu göz önüne alındığında burada yine meselenin Arif Efendi’den sorulması gereken bir durum ortaya çıkmaktaydı.⁴⁸

Arif Efendi ile konsolos arasında konsolosluk içindeki eşyanın miktarını gösterir bir defter düzenlendiğine dair hükümetçe bir bilgi olmadığına göre meselenin anlaşılabilmesi için Arif Efendi’de böyle bir defter olup olmadığının tespit edilmesi gerekirdi. Varsa konsoloslukta bulunan eşya ile defterdeki karşılaştırılarak noksan veya tam olup olmadığı anlaşılabilirdi. Nahiye müdüriyetine ve heyete Arif Efendi tarafından böyle bir defter gönderilmemişti. Buna göre nahiye müdürü ve heyet konsoloslukta ne bulmuşlarsa onu kaydetmişlerdi.⁴⁹

46 BOA, DH.EUM.5.Şb. 73/50 (18 Teşrin-i Sani 1333- 18 Kasım 1917).

47 BOA, DH.EUM.5.Şb. 73/50 (18 Teşrin-i Sani 1333- 18 Kasım 1917).

48 BOA, DH.EUM.5.Şb. 73/50 (18 Teşrin-i Sani 1333- 18 Kasım 1917).

49 BOA, DH.EUM.5.Şb. 73/50 (18 Teşrin-i Sani 1333- 18 Kasım 1917).

Cins ve miktarıyla eşyanın neden ibaret olduğuna dair bir kayıt bulunmadığından konsolos ile Arif efendinin eşyasını ayırt etmek mümkün olamazdı. Bu sebeple de Arif Efendi'den sorulması gerekirdi. Bu meselenin sağlıklı bir şekilde çözülebilmesi için öncelikle konsolosun Çanakkale'den ayrılışında Arif Efendi'ye teslim ettiği eşyanın defteri olup olmadığı anlaşılmalı ve şayet varsa aslı veya bir kopyası alınıp konsoloslukta mevcut eşya ile karşılaştırıldıktan sonra kesin bir şey söyleyebilmek mümkün olurdu. Eğer konsolos Çanakkale'den ayrıldığı sırada hükümete haber vermiş ve konsolosluğu doğrudan doğruya hükümete teslim etmiş olsaydı Arif Efendi'yi sorguya gerek kalmazdı. Netice itibarıyla mesele bundan ibaret olmakla birlikte eşyanın yazılı olduğu defter veya defterlerin mevcudiyetinin zorunluluğu ortaya çıkmış, aksi takdirde konsolos ve Arif Efendi'den asıl ve esaslı tahkik yapılmaktan başka bir çare olmadığı yapılan inceleme sonunda anlaşılmıştı.⁵⁰

Liman Reisi Arif Efendi'nin savunması ise şöyleydi; harbin başında hükümet Çanakkale'de bulunan konsolosların buradan ayrılmasına karar vermişti. O zaman Çanakkale Liman Reisi olan Arif Efendi ile Felemenk Konsolosu arasında tanışıklık vardı. Konsolosun Çanakkale'yi terk edeceği sırada hanesinde bulunan eşyaların tamamıyla nakli mümkün olmayacağından konsolos, dönüşüne kadar Arif Efendi'den hanesinde kalmasını rica etmiş, Arif Efendi de bu ricayı kabul etmişti. Arif Efendi gerekli bazı eşyaları bıraktıktan sonra geri kalanı oda ve salonlarda toplayarak kapılarının mühürlenmesini talep etmiş, bu teklifi konsolos da kabul etmişti. Buna göre karyola, konsol, soba, kanepeler gibi birkaç eşyanın dışındaki eşyalar bir salon ve iki odaya yerleştirilerek konsolosun kendi mührüyle mühürlenmiş, bir sene kadar da Arif Efendi böylece konsoloslukta ikamet etmişti. Fakat İtilaf Donanması tarafından yapılan bombardımanlardan indirekt bir atışla hanenin önüne düşen merminin patlama şiddetiyle mühürlü odalardan birisinin kapısı açılmıştı. Hemen akabinde Arif Efendi Avusturya Konsolosluğu'nun kavaşı Malik Ağa'yı getirterek açılan odayı göstermiş ve eşyayı deftere geçerek kapısının üzerine asma kilit vurmuştu. Arif Efendi, Çanakkale'den tayini çıkınca bu sırada Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı'na müracaat ederek haneyi kime teslim edeceği hususunda emirlerini sormuştu. Böylece hane, torpil kumandanı kıdemli Yüzbaşı Cemil Efendi'ye teslim edilmişti. Bu devir teslim şu şekilde gerçekleşmişti; Arif Efendi'nin İstanbul'a hareket edeceği gece bir jandarma zabiti ile bir polis memuru gelmiş, konsolosun kendisine teslim ettiği eşyalarla bombardıman tesiriyle açılmış odadaki eşya kayıt altına alınmış ve bu kayıtlar karşılıklı teati edilmişti. Mühürlü salonun mühründe şüphe de belirmediğinden ileride çıkabilecek bir ihtilafa mahal bırakmamak adına Arif Efendi kapısını jandarma zabiti ve polis memuruna bir kez daha mühürletmişti. Arif Efendi, Cemil Efendi'ye bıraktığı eşyalar ile mühürlü odaların devir ve teslimine dair memurlardan onaylı bir senet almıştı. Arif Efendi söylediğine göre konsolosun hanesinde kaldığı müddetçe eşyaların muhafazalarına son derece dikkat etmiş, hiçbir eşyanın zarar görmesine izin vermemişti. Arif Efendi gerek Felemenk Konsolosunun gerekse heyetin mühürleriyle mühürlenmiş

50 BOA, DH.EUM.5.Şb. 73/50 (18 Teşrin-i Sani 1333- 18 Kasım 1917).

oda ve salonlardaki eşyalar zayi olmuş ise hepsinin sorumlusu ve kefil olduğunu söylemişti. Bunun yanında mühürlerde bir bozukluk olur veya bir arıza çıkarsa bundan tabii olarak mesul olmayacağını ifade etmişti. İstanbul’a eşya gönderme meselesinde ise kendisi ailesiyle birlikte yedi sene Çanakkale’de ikamet etmiş biri olarak masa, sandalye, kanepeler, konsol gibi gerekli eşyaları aldığını söylemişti. Hatta kızları için piyano bile aldığını ve bunları önceden kira ile oturduğu haneden alıp konsolosluga getirerek burada muhafaza ettiğini belirtmişti. Ailesinin vefatı üzerine de bunları İstanbul’a göndermişti. Arif Efendi (Kartal Liman Reisi Kıdemli Yüzbaşı Mehmet Arif), eşyaların sırf kendisine ait olduğunu, başkalarının bunlarla hiçbir şekilde alakası olmadığını arz etmişti.⁵¹

Torpil kumandanı Cemil Bey’in ifadesi ise şu şekildedeydi; Arif Efendi’nin elinde bulunan konsolosluk Mevki-i Müstahkem Kumandanı Nihad Paşa’nın emri üzerine kendisine devir ve teslim edilmişti. Teslimde konsoloslukta bulunan eşyalar kumandan tarafından gönderilen heyet huzurunda sayılarak üç nüsha mazbata karşılığında bir nüsha kumandana, diğer ikisi de Arif Efendi ve kendisine verilmişti. Devir ve teslimde mühürlü odanın mührünün indirekt bombardımanın tesiriyle bozulmuş ve kapılarının da açılmış olduğu Arif Efendi’nin mühürlediği mazbatada gösterilmişti. Cemil Efendi oda kapıları açık olarak eşyaları heyet huzurunda teslim almıştı. Alt katta bulunan salonunu mührünün bozuk olduğu da gelen heyetin incelemesi sonucu anlaşılmişti. Salon heyet üyelerinden jandarma mülazımı Mehmed Ali Efendi tarafından kendi mührüyle mühürlenerek Cemil Bey’e teslim edilmişti. Küçük odanın mühründe bir sıkıntı yoktu. Fakat konsolosluğun duvarları tadilat edilirken bir asker kazara fırçasını bir odanın mührüne vurunca, mühür de sıcağın kurumuş olduğundan mühür yere düşmüş fakat hemen anında müdahale edilerek mühür tamamen bozulmadan tekrar düzeltilmişti. Cemil Bey istenildiği zaman mazbata içeriğindeki eşyaları teslim edebileceğini bildirmişti.⁵²

Çanakkale Mutasarrıfı, Emniyeti Umumiye Müdüriyeti’nin sorusuna verdiği cevapta; Arif Efendi’nin Bahr-i Sefid Boğazı Torpil Kumandanı Cemil Bey’e bir heyet huzurunda devir ve teslim etmiş olduğu eşyanın cins ve miktarları ile bunları gösterir listelerin tetkik edilse de söz konusu eşyaların konsolos ile Arif Efendi arasında teslim edilmiş olan gerçek miktarını tespit etmenin mümkün olmayacağını belirtmişti.⁵³ Felemenk Konsolosluğu’nu içindeki eşyasıyla beraber torpil kumandanı Yüzbaşı Cemil Bey de İstanbul’a tayini çıktığından teslim etmiş, eşyalar nahiye müdüriyetince teslim alınıp konsolosluk kapatılmıştı. Diğer taraftan Çanakkale Mutasarrıfı, eşyanın herhangi bir sebeple zarara uğrama tehlikesini önlemek için konsolosluk eşyasını İstanbul’a götürmek için Felemenk Sefareti’nden bir memurun tayin edilmesini istemişti.⁵⁴

51 BOA, DH.EUM.5.Şb. 73/50 (4 Kanun-ı Sani 1334- 4 Ocak 1918).

52 BOA, DH.EUM.5.Şb. 73/50 (26 Nisan 1334- 26 Nisan 1918).

53 BOA, DH.EUM.5.Şb. 73/50 (29 Temmuz 1334- 29 Temmuz 1918).

54 BOA, DH.EUM.5.Şb. 73/50 (2 Teşrin-i Evvel 1334- 2 Ekim 1918).

2. Konsoloslukların Düşmanın Tahliyesinden Mondros Mütarekesine Kadar Uğradıkları Zararlar ve Şikâyetler

2.1. Konsolosluk Binaları ve Eşyalarının Çeşitli Amaçlar İçin Kullanılması İle Alakalı Hazırlanan Tezkere ve Tahriratlar ile Yapılan Tahkikatlar

İtalya konsolosu Dufaravel, seferberliğin başında Çanakkale'den ayrıldığından, kendinden sonra konsolosluk binasına sahip çıkacak ve bundan sonra konsolosluk binasının biriken kirası için senet düzenleyecek bir kimse kalmamıştı.⁵⁵ İtalya konsolosu ve aynı zamanda İspanya konsolos vekili Dufaravel, İtalya'dan gönderdiği 12 Ocak 1917 tarihli mektupta, Çanakkale'deki konsoloslara ait mekânların askeriye tarafından kullanıldığı ve içerindeki eşyanın satıldığına dair bilgiden bahsederek, İtalya ve İspanya konsolosluklarına ait mülklerin de kullanılmasından korkmaktaydı (Bu durum İspanya Sefareti'nden de bildirilmişti). Çanakkale Mutasarrıflığı'ndan alınan tahriratta ise şehrin tahliyesinde sonra İtalya Konsolosluğu'nun da boş kalmayarak diğer konsolosluklar gibi kullanıldığı (Mevki-i Müstahkem karargâhı olarak) ve içerindeki eşyanın komisyon tarafından kısmen satıldığı, bir kısmının da senet karşılığı subaylara verildiği, ancak bu durumun *hakiki işgal olmayıp muhafaza maksadına matuf olduğu* bildirilmişti (İtalya Konsolosluğu aynı zamanda İspanya Konsolosluğu'na da vekâlet etmekteydi). Bu husus hakkında Çanakkale Mutasarrıflığı 3 Teşrin-i Sani 1334'te (3 Kasım 1918) şöyle bir açıklamada bulunmuştu. Buna göre; Çanakkale'nin tahliyesi esnasında buradan çıkarılan konsoloslarla, Müslim ve gayrimüslimlerin beraberlerinde götüremedikleri eşyaların zarar görmesini veya kaybolmasını engellemek amacıyla, fakat kimlere ait olduğu işaretlenmeksizin bu eşyalar bir kiliseye depo edilmişti. Bir süre sonra da Mutasarrıf Rauf Bey tarafından görülen lüzum üzerine Çanakkale eski muhasebecisi Mustafa Bey'in başkanlığı altında askeri ve mülki erkândan kurulan bir komisyon marifetiyle eşyanın bir kısmı fiyat takdiri suretiyle satılmış, bir kısmı da *gelişigüzel* mazbata veya ilmühaber karşılığında resmi dairelere ve subaylara verilmişti. Eşyanın satılması ve verilmesi esnasında sahibinin ayırt edilmesi mümkün olmadığından satılan eşya bedelleri emval-i metruke tutarı adıyla Ziraat Bankası Çanakkale şubesine yatırılmıştı. Subaylara ve askeri dairelere verilen eşyaya karşılık alınan mazbatalarda dahi eşyanın yalnız cins ve miktarı gösterilmiş olduğundan bu meyanda İtalya Konsolosluğu eşyasının ne kadarının satılarak kaç kuruş tuttuğunu, subaylara verilmiş olanları varsa bile bunların ne gibi şeyler olduğunu ve kimin elinde bulunduğunu tespit etmek mümkün değildi. Hariciye Nezareti'ne de 21 Teşrin-i Sani 1334 (21 Kasım 1918) tarihli tezkere ile bu esas dairesinde cevap yazılmıştı. Diğer taraftan Çanakkale eski mutasarrıfı Rauf Bey hakkında kanuni takibat başlatılmıştı. Buna cevaben Hariciye Nezareti'nden alınan 17 Mart 1335 (17 Mart 1919) tarih ve 267 nolu tezkerede; Çanakkale İtalya Konsolosluğu'na ait eşya hakkında Bab-ı Âli hukuk müşavirleri tarafından kaleme alınan müzekkere çerçevesinde muamele yapılması bildirilmişti. Bu müzekkereye göre; düşman tarafından tehlikeye maruz kalan

55 BOA, DH.EUM.5.Şb. 61/35 (20 Mayıs 1334- 20 Mayıs 1918). Burada özellikle İtalya ve İngiltere konsolosluk binaları ve eşyaları ön plana çıkmaktadır.

bir şehrin tahliyesine hükümetin hakkı vardı. Savaşın dolaylı halkın malına bir zarar geldiği takdirde *zorlayıcı sebeplerden* dolayı bu zararın hükümetçe karşılanması gerekmezdi. Fakat memurlar tarafından eşyalar alınıp bir mahalle sevk veya belirtildiği gibi özellikle bir kiliseye konulduğunda, ihtiyaca göre herkese ait malları ayırt edilebilmek üzere gerekli tedbirlerin alınması gerekirdi. Bu gerekli tedbirler düşman saldırıları dolayısıyla alınmasa da, durumun sakinleşmesinden sonra karışık bir halde bırakılmış olan bu eşyaların, savaşın sonuna tahkikata başlanılıp birbirinden ayrılması mümkün olurdu. Bununla birlikte halkın meskenlerinden eşyalarının çıkarılmasına kimin tarafından emir verildiğinin araştırılması gerekirdi. Yine bütün konsoloslukların eşyalarının birbirinden ayırt edilememesinin ve ihtiyati tedbirler alınmasından sakınılmasının sebeplerini araştırmak gerekirdi. Yolsuzluğa meydan verildikten sonra suiistimallere sebebiyet verilmemesi için eşyanın kıymetlerini tespit suretiyle satışı yapılmayarak müzayede yoluyla sattırılması gerekirdi. Bu noktadaki en büyük sıkıntı, eşyaların kıymetleri takdir edilmeden mazbata veya ilmühaberler düzenlenmesiyle yetinilerek verilmiş olmasıdır. Bu durum dikkate alındığında muhasebeci Mustafa Bey’in de dâhil olduğu komisyon azalarının da Rauf Bey gibi sorumlu tutulması gerekirdi. Subaylara, bedelleri tespit edilmeksizin eşya verilmesi caiz olmadığı için, bu subayların kimler olduğu tespit edilerek aldıkları eşyanın *tevatüren* tespit edilecek kıymetlerinin kendilerinden talep edilmesi gerekliydi. Bu işte yapılan yolsuzluklardan dolayı eşyaların sahiplerine ve hepsinden önce yabancılarla Çanakkale’deki konsoloslara devletin büyük miktarda tazminat ödemesine mecburiyet ortaya çıkabilecekti. Son olarak satılan mallardan elde edilen miktarın Ziraat Bankası Çanakkale şubesine yatırılmış olan meblağın ne miktara ulaştığının tespiti gerekecekti.

Hariciye Nezareti’nden Çanakkale Mutasarrıflığı’na yazılan tahriratta, eski muhasebeci Mustafa Bey’in başkanlığı altında oluşturulan komisyon azalarının kimlerden ibaret olduğunun ve askeriyeye verilen eşyaların kıymetleri tespit edilmeksizin hangi sebepten dolayı mazbata ve ilmühaber düzenlenmesiyle yetinildiğinin bildirilmesi gerektiği tebliğ edilmişti. Hariciye Nezareti’nden ayrıca alınan 19 Nisan 1335 (19 Nisan 1919) tarihli tezkerenin içeriği ise şöyleydi; Çanakkale İtalya konsolosu memuru olup Kanun-ı Evvel 1914’te (Aralık 1914) buradan ayrılan Dufaravel, Çanakkale’ye dönüşünde hanesini hasarlı, eşyasının ise kaybolmuş olduğunu görmüştü. İstanbul’daki İtalya Yüksek Komiserliği’nin bildirdiğine göre Dufaravel’in emval-i menkulesi Kumandan Nihat Paşa ile Mutasarrıf Rauf Bey’in emirleri üzerine emval-i metrukeden addedilerek müzayedesiz satılmış, bir kısım kıymetli eşyası da komisyon azası arasında taksim edilmişti.⁵⁶ Komiserlik, bu işleri yapanlar hakkında adli takiba-

56 BOA, DH.EUM.5.Şb. 79/12 (Tarihsiz). Komisyon azalarından bazıları mahalli polis müdürü Hasan Efendi, Tursun Bey, nakliye müdürü Nusret Bey, erkân-ı harbiye yüzbaşısı Bekir Bey ve Yüzbaşı Mehmet Ali Bey’di. Komisyon azaları, Dufaravel’in en kıymetli eşyalarını seçerek aralarında paylaşmışlardı. Bu durum devletin resmi mümessilleri tarafından gerçekleştirilmişti. İtalyan Yüksek Komiserliği’ne göre bu bir *yağmacılık* teşkil etmekteydi. Dufaravel’e ait olup askeriyeye tarafında kullanılan emval-i gayr-i menkul şunlardı; Dufaravel’in hanesi ile konsolosluk idarehaneleri, iki katlı büyük bir depo, bir küçük depo, bir firm ve iki katlı diğer bir büyük depo. DH.EUM.5.Şb. 79/12 (19 Mart 1335- 19 Mart 1919).

tın başlatılmasını, emval-i menkulenin Dufaravel'e iade edilmesini, 2514 Franga ulaşan zararın tazmin edilmesini, askeriye tarafından kullanılan emlakın maruz kaldığı hasarı ilgililerle birlikte mahallinde tahkik etmek ve mutlaka bir kira bedeli kararlaştırmak üzere bir memur tayin edilmesini istemişti. Buna paralel Harbiye Nezareti'nden alınan cevabi tezkerede Rauf Bey'in, konsolosluklarda bulunan ve mahalli ahalinin nakli üzerine muhafaza altına alınmış olan eşyanın korunmasına itina göstermesi gerekirken, bunların bir kısmını nakil, bir kısmını da sattığı belirtilmişti. Nihat Paşa hakkında ise onu bu hususta sorumlu tutacak bir harekette bulunduğu dair kayıt yoktu. Nihayetinde mesele ile alakalı evrak ve fezleke Şûrây-ı Devlet'e gönderilmiş ve Rauf Bey de muhakeme altına alınmıştı.

Bu işte gösterilen yolsuzluklardan dolayı eşya sahiplerine, hepsinden önce de yabancılarla Çanakkale'deki konsoloslara hükümetin büyük miktarda tazminat ödemesi için dağıtılan eşyalar kimlerin elinde ise *tevatüren* belirlenecek kıymetlerinin kendilerinden istenilmesi ve bu *yolsuzluklara* cüret edenlerin sorumlu tutulmaları gerektiğinden, Harbiye Nezareti'nin bildirisi ve Bâb-ı Âli hukuk müşavirlerinin 17 Mart 1335 (17 Mart 1919) tarihli müzakeresi içeriğine göre Harbiye Nezareti ile muhabere edilerek gerekli işlemler yapılacaktı.

Hariciye Nezareti'nden yazılan bir başka 2 Mart 1335 (2 Mart 1919) tarihli tezkerede, Çanakkale İngiliz konsolosu Palmer'in konsoloslukta bıraktığı eşyanın mahalli idarenin yardımıyla Mevki-i Müstahkem Kumandanı Nihat Paşa tarafından alındığı beyanıyla iadesinin istendiği takdir üzerine Harbiye Nezareti, meselenin Rauf Bey'in icraatıyla ortaya çıktığını içeren bir tezkerede göndermişti. Bu noktada hızlı bir tahkikat başlatılmıştı. İngiliz Yüksek Komiserliği'nin taktirinde, Palmer'in Çanakkale İngiliz Konsolosluğu'nda bıraktığı ve birçok Türk ve Acem hahılarıyla, pirinç ve gümüş takımları, silah ve işlemeli eşyanın Nihat Paşa tarafından alındığından bahisle bu husustaki istihbaratın gerçekliği ortaya çıkarsa eşyaların derhal iadesi talep edilmişti. Ayrıca bu talep, sonradan İngiltere hükümetince Palmer için tazminat talebi hakkında yapılacak müracaatı da hiçbir suretle engellemeyecekti. Hariciye Nezareti, Harbiye Nezareti'nden, Nihat Paşa'nın bu işi yaptığı ortaya çıkarsa aldığı eşyaları hükümet namına mı yoksa kendi namına mı toplattırması olduğunun özellikle ortaya çıkarılarak bildirilmesini talep etmişti. Harbiye Nezareti'nin tezkeresinde Nihat Paşa ile alakalı husus şu şekilde izah edilmektedir; harbin başlarında düşman tarafından Çanakkale'nin bombardımanı üzerine halk bütünüyle iç kısımlara gönderilmişti. Mevki-i Müstahkem kumandanı Nihat Paşa'nın, buradan ayrıldığı sırada büyük kısmı İtalya Konsolosluğuna ait olmak üzere kilitli eşyayı metrukeyi vapurla İstanbul'daki hanesine naklettirdiği rivayet edilmişti. Bunun yanında Nihat Paşa'nın İstanbul'a naklettirdiği söylenen eşyadan başka birçok subayın da örneğin Binbaşı Cihad Bey'in Çamlıca veya Bağlarbaşı'ndaki hanesine, 22 sandık ve denk Katolik papasına ait eşya gönderdiği rivayet edilmekteydi. Bu durum paşadan sorulduğunda verdiği cevapta; bombardıman etkisiyle yıkılan evlerde kalmış olan ve güvenli bir mahalle nakline imkân bulunamayan eşyanın, düşmanın Gelibolu'dan çekilmesini müteakip teftiş için Çanakkale'ye gelen Rauf Bey tarafından kurulan komisyon marifetiyle satılması üzerine kendisinin de herkes gibi bazı eşyayı satın alarak bedellerini ödediğini ve mak-

buzlarının da kendisinde olduğunu belirtmişti. Satın aldığı eşyalar arasında konsolosluklara ait eşyanın da bulunması akla gelebilirdi. Fakat eşyaları aldırması münasebetiyle kimlere ait olduğunun tahkikine kendisince imkân ve mecburiyet görmemekteydi. Satın aldığı eşya içeriğine ait fiyat cetvelinin de yine kendinde mevcudiyetinden ve çoğunun mefruşatla alakalı eşyalar olduğu için harcanmadığından bahsetmekteydi. Her tarafta hükümet tarafından satılan emval-i metrukenin toplanarak sahiplerine iade edilmesi kararlaştırılmış ise kendisi, ödediği miktarın geri verilmesi koşuluyla elindeki eşyaları vermeye her zaman amade olduğunu belirtmişti. Yine 1333 (1917) senesi başlarında mutasarrıf Rauf Bey hakkında tahkikat için Biga’ya gelen mülkiye müfettişlerinden Hüsnü Bey’in emval-i metruke ve konsolosluk eşyasına dair başlattığı soruşturmada bu husustaki bilgi ve değerlendirmelerin, mesele hakkında heyet-i tahkikiyeyi layıkıyla aydınlatacaktı. Metruk eşyanın hükümet marifetiyle satılmış olması göz önüne alındığında, Nihat Paşa hakkında cezai takibat gerektirecek bir durum görülemedi. Hariciye Nezareti’nin 12 Mayıs 1335 (12 Mayıs 1919) tarihli tezkeresinde; yabancılara ve konsolosluklara ait eşya meselesinin ilgililer tarafından müracaat yapılması beklenmeden hızlı bir tahkikat süreci ile çözülmesi, *hükümetin şerefi* noktasından gerekli görülmüştü. Bu, aynı zamanda hazinenin menfaati noktasından ve İngiltere ile İtalya yüksek komiserliklerine ikna edici ve yeterli bir cevap yazılabilmesi açısından önemliydi.

Çanakkale Mutasarrıflığından alınan 28 Eylül 1335 (28 Eylül 1919) tarihli tahrirat, konsolosluklara ait eşya hakkında bilgi vermektedir. Tahriratta; Çanakkale’den nakledilen halkın meskenlerindeki eşyalarının çıkarılması, Nihat Paşa tarafından düzenlenen ve eski Mutasarrıf Rauf Bey tarafından onaylanan bir talimatnameye dayanmaktaydı. Eşyaların ayırt edilmemesi, buna binaen de konsolosluklara ait eşyaların ayrılmaması ve ihtiyati tedbirler alınmasından kaçınılması ile Rauf Bey’in *iyi niyetinden* uzaklaşmıştı. Böylece *iyi emellere* mağlup olunarak eşyaların en kıymetli olanları bedelsiz bir şekilde Rauf Bey tarafından alındığı ortaya çıkmıştı. Eşyalar, müzayede ile satılması gerekirken kıymet takdiri yapılarak satılmıştı. Talimatnamenin bu fıkrası sadece askeriye için lazım olan eşyalar için geçerliken bu muamele subaylar, memurlar ve çeşitli kimselere de teşmil edilmişti. Devlet dairelerine ve askeriye verilen eşyaya dair muhacirin idaresinde 48 kıta senet sureti olmakla birlikte bunlarda eşyaların cins ve kıymetleri yazılmıştı. Kıymetleri yazılmamış başka bir senet mevcut değildi. Eski muhasebeci Mustafa Bey’in başkanlığı altında oluşturulan komisyon azasının, subayların ve memurların isimleri evrak-ı tahkikiye ve fezlekedeye yazılıydı. Evrak-ı tahkikiyeye bağlı 48 senette eşya almış olan subaylar Çanakkale’de olmadıklarından, eşya bedellerinin kendilerinden tahsil edilerek gönderilmesi mümkün değildi. Bunun için mutasarrıflık, Harbiye’den subayların buldukları kıtalara tebligat göndermesini arz etmişti. Satılan eşyalardan toplanan meblağ 144 bin 665 guruş 5 santimden ibaret olup Çanakkale Ziraat Bank ve mal sandıklarına yatırılmıştı.⁵⁷

57 BOA, DH.EUM.5.Şb. 79/12 (Tarihsiz); DH.EUM.ECB. 32/8 (23 Teşrin-i Evvel 1335- 23 Ekim 1919); DH.EUM.5.Şb. 79/12 (27 Temmuz 1337- 27 Temmuz 1921); Bab-ı Âli hukuk müşavirleri tarafından tanzim kılınan 1 Şubat 1335 (1 Şubat 1919) tarihli mütalaaname sureti. DH.EUM.5.Şb. 79/12;

2 Mart 1335 (2 Mart 1919) tarihli Harbiye Nezareti'nin tezkeresinde Mutasarrıf Rauf Bey hakkında yapılan tahkikatta eşyaların alınmasında Nihat Paşa tarafından suiistimal yapıldığına dair deliller mevcut olduğundan, Nihat Paşa'nın cezalandırılması için gerekli kanuni işlemlerin yapılacağı Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmişti. Diğer taraftan Dâhiliye Nezareti'nin bir tezkeresinde Nihat Paşa'yı, sorumlu tutacak bir harekette bulunduğu dair bir kayda rastlanmamıştı.⁵⁸ Harbiye Nezareti 1 Mayıs 1335 (1 Mayıs 1919) tarihli tezkeresinde, yüksek komiserliklerin tekrar müracaatlarına ve hazinenin zarar görmesine sebep olabilecek taleplere mahal vermemek için bu meselenin mümkün olan en kısa sürede neticelendirilmesi hususunun ilgililere bildirilmesini talep etmişti.⁵⁹

Çanakkale Mutasarrıflığı nafia başmühendisi, İtalya Konsolosluğu'nun Saat Kulesi civarında bir konsolosluk olduğunu, yazıhanesi, ikişer katlı üç adet büyük birer depo ve mağazalar ile bir fırın ve bir de depodan ibaret bulunan mülklerinin ayrı ayrı baş mühendislik tarafından incelenerek bir rapor hazırlandığını belirtmişti. Bu rapordan anlaşılacağı üzere başlıca hasarlar, harp sırasında atılan güllerin patlamasından ve seken şarapnel parçalarının etkisiyle meydana gelen cam ve kiremit gibi kısımların kırılmasından ibaretti. Bunun dışında konsoloslukta ağır bir hasar tespit edilmemişti.⁶⁰ Şube reisi Hüseyin Niyazi, merkez memuru M. Fevzi, başmühendis Ali Nihat beyler, onarım bedeli keşfi yapmışlardı. Buna göre İtalya Konsolosluğu'nun ikamet katından itibaren zemin katına kadar olan onarım esas itibarıyla kırılmış olan camlardan ibaret olup 13.380 guruştur. Binada genel itibarıyla tahribat yoktu. Bazı odaların duvarlarında çivi yerleri ile ufak tefek sıva onarımı vardı. İkamet katında bulunan oda du-

DH.EUM.5.Şb. 75/51 (21 Teşrin-i Sani 1334- 21 Kasım 1918); DH.EUM.5.Şb. 75/51 (3 Teşrin-i Sani 1334- 3 Kasım 1918); DH.EUM.5.Şb. 75/51 (13 Teşrin-i Sani 1334- 13 Kasım 1918); DH.EUM.5.Şb. 75/51 (10 Haziran 1334- 10 Haziran 1918); DH.EUM.5.Şb. 75/51 (29 Mayıs 1334- 29 Mayıs 1918); DH.EUM.5.Şb. 75/51 (5 Mart 1334- 5 Mart 1918); DH.EUM.5.Şb. 75/51 (28 Şubat 1334- 28 Şubat 1918); DH.EUM.5.Şb. 79/12 (14 Kanun-ı Evvel 1334- 14 Aralık 1918).

58 BOA, DH.EUM.ECB. 32/8 (26 Mart 1335 -26 Mart 1919).

59 BOA, DH.EUM.ECB. 32/8 (21 Haziran 1337- 21 Haziran 1921).

60 BOA, DH.EUM.5.Şb. 79/12 (7 Ağustos 1335- 7 Ağustos 1919). Bahr-i Sefid Boğazı Mevki-i Müstahkem kumandanı Miralay Şevket Bey, Mevki-i Müstahkemce kullanılan binalardan birisinin İtalya konsolosuna ait hane ile onun yakınında eskiden sinema binası olarak yapılmış büyük iki katlı bir mağaza ve bir de fırın olduğunu söylemişti. Şevket Bey'e göre konsolosun hanesi bütün konsolosluklar tahliye edildikten sonra boş olarak bir süre kalmıştı. Sonradan durum müsaitliğinden faydalanılarak mevki-i müstahkem karargâhı olarak kullanılmaya başlanmıştı. İtilaf hava kuvvetlerinin sürekli bombardımanlarından dolayı karargâhın başka bir yere nakledilmesine fırsat bulunamamıştı. Hanenin karargâh olarak kullanılmaya başlanması Nisan 1333 (Nisan 1917) idi. Mütarekeden sonra da terk edilmişti. Sinema binası ise Mevki-i Müstahkem İnşaat-ı İstihkamiye Komisyonu'nca Eylül 1330 (Eylül-Ekim 1914) tarihinde malzeme deposu olarak Kanun-ı Evvel 1334'e (Aralık 1918) kadar kullanılmıştı. Sinema binasının kullanımına dair mazbata ise mahalli idareye verilmişti. Saat Kulesi karşısındaki fırının, Ezine Amele Taburu tarafından kullanımı hakkında ise Mevki-i Müstahkem'in herhangi bir bilgisi yoktu. Ezine Amele Taburu da tamamıyla terk edilmiş, taburun subayları da *Muamelat-ı Zatiye* emrine verilmiş olduğundan tahkiki mümkün değildi. DH.EUM.5.Şb. 79/12 (12 Teşrin-i Sani 1335- 12 Kasım 1919).

varındaki yağlı boyanın küçük bir miktarı çatı akıntısından dolayı bozulmuştu. Bina İngilizlerin işgali altında olduğundan camlarla kapı takımlarının ne zaman kırıldığı, duvarlardaki çivi yaraları gibi hasarların ne zaman meydana geldiği anlaşılamamıştı.⁶¹

Dufaravel’e ait olup zarar gören ve kaybolan eşyanın bedeli toplamda 62,514 altın franktı. İtalya Yüksek Komiserliği, askeriye tarafından kullanılan ve hasar görmüş olan mülkleri için adilâne bir kira takdiri ve hasarın derecesini tespit için bir memur tayin edilmesini talep etmişti. Hariciye Nezareti yaptırdığı tahkikat ve muhaberat neticesinde şu bilgilere ulaşmıştı; İtilaf Devletleri konsolosları bir kısım eşyalarını beraberlerinde götürmüşlerdi. Çanakkale’den ayrıldıktan sonra başlayan bombardımanlardan sonra kasaba harp dolayısıyla tahliye edilmiş, birçok mülkün yanmasından dolayı çok miktarda zarar ve ziyan meydana gelmişti. Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı bir talimatname kaleme alıp bunu mutasarrıfığa göndermişti. Buna göre mahalli halkın zarar ve ziyandan korunabilecek bütün eşyası ve bu meyanda da muharip devletler konsolosluklarına ait eşya bir *heyet-i mahsusa* marifetiyle depolara nakledilerek muhafaza altına alınmış, fakat hangi eşyanın kimlere ait olduğu kesinlikle tespit edilmemişti. Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı, bombardımanların devamı neticesi depolara konulmuş eşyaların korunmasında dahi tehlike ortaya çıktığından bunların tutarları, maaşlarından kesilmek üzere memurlara ve subaylara satılması hakkında müracaatta bulunmuştu. Hariciye Nezareti buna verdiği cevapta askeriyece lüzum görülürse bu eşyaların *tekâlif-i harbiye mazbatası* karşılığında toptan kendilerine teslimini istemişti. Bu suretle almakta çekimser kaldıkları eşyaların mümkün mertebe muhafazalarına da imkân olmadığı takdirde müzayedesiz satılması gerektiği bildirilmişti. Bu sırada Biga’da görevli muhasebeci Mustafa Bey’in başkanlığı altında bir komisyon kurularak Çanakkale’ye gönderilmiş ve eşyaların kıymet takdiri suretiyle satılmasına dair liva idare meclisince alınan karar Çanakkale mutasarrıfı tarafından kabul edilerek komisyona bildirilmişti. Bu suretle bir kısım eşya komisyon tarafından satılmıştı. Satılan eşyanın tutarı 144,665 gurus 5 santimdi. Bu meblağ belirtildiği gibi Ziraat Bankası’na ve mal sandıklarına yatırılmış, eşyanın bir kısmı ilmühaber karşılığında memurlara ve subaylara, diğer bir kısmı da mazbata karşılığında askeriye verilmişti. Bu meyanda Rus ve İtalya konsolosluklarından hükümet ve polis daireleri için bedelsiz bazı eşya dahi alındığı anlaşılmıştı.

Bu işte suiistimal yapıldığından dolayı meselenin araştırılması için mülkiye müfettişi Hacı Hüsnü Bey tarafından inceleme yapılarak *fezlekeli evrak-ı tahkikiye* hazırlanmıştı. Bunun üzerine Şuray-ı Devlet mülkiye ve maarif dairesince Mutasarrıf Rauf Bey’in muhakemesine karar verilmişti. Daha sonra dava evrakı Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi’ne gönderilmişti. Eşyaların depolara nakli esnasında yapılan suiistimallerde bazı yüksek rütbeli subayların alakalı olduğu saptanmıştı. Daha öncesinde de evrak-ı tahkikiye Harbiye Nezareti’nce 23 Mart 1336’da (23 Mart 1920) Dersaadet I. İdare-i Örfiye Divan-ı Harp Riyaseti’ne gönderilmiş fakat sonradan I. İdare-i Örfiye Divan-ı Harbi bu evrak hakkında yetkisizlik kararı vermiş, ardından 18 Eylül 1337’de

61 BOA, DH.EUM.5.Şb. 79/12 (22 Haziran 1335- 22 Haziran 1919).

(18 Eylül 1921) Erkân'ı Divan-ı Harp'e gönderilmişti. Dufaravel'e ait bazı mülkler harpte askeriye tarafından kullanılmışsa da, *seferberlikte vaz-ı yed edilecek emakin ve mebanî hakkındaki 7 Mart 1332 (20 Mart 1916) tarihli kanununun 12. maddesine istinaden* Harbiye Nezareti bu kullanımdan dolayı hiçbir şekilde zarar-zıyan veya kira bedeli ödemesine gerek görmemişti.⁶²

Hariciye Nezareti'nin tahkikatından sonra Harbiye Nezareti de 5 Haziran 1337 (5 Haziran 1921) tarihli Dufaravel'in eşyasıyla alakalı yapılan birçok tahkikat neticesi hazırladığı tezkeresinde şu sonuçlara ulaşmıştı; eşyanın bir kısmı şehit düşen ve mütarekeden beri çeşitli yerlere tayin edilen askerlere senet karşılığı verilmişti. Şehrin boşaltılarak idare merkezinin de Bergos'a naklinden sonra Çanakkale bölgesi ordunun askeri faaliyetlerine açık hale gelmiş, mühendis raporlarından bombardımanlar etkisiyle şehrin bütün binalarının harap olduğu anlaşılmıştı. Konsolosluklara ve yabancılara ait binalar elden ele geçmek suretiyle çeşitli askeri kıtalar, mülkiye, donanma pazarı ve hatta bazı tüccarlar tarafından kullanılmıştı. Fakat bu kullanımların başlangıç ve bitiş tarihleri belli değildi. İstisna olarak bir örnek vermek gerekirse; bir fırın, 24 ay 14 gün Levazım Tahniye Komisyonu ile Ezine Amele Taburu tarafından kullanıldığına dair Çanakkale İlga Komisyonu Levazımı tarafından bir *işgal mazbatası* düzenlenmişti. Belirtildiği gibi Çanakkale fiilen harbin cereyan ettiği bir bölgeydi. Buradan hareketle 7 Mart 1332 (20 Mart 1916) tarihli işgal kanununun 12. maddesinin son fıkrası ise şöyleydi; *darü'l harekâtta bulunup icabat-ı harbiyeden dolayı dışarı hasar olan veya vaz-ı yed edilen mevaki için hazine-i maliyeden bir gûna tazminat veya bedel-i icar verilmez*. Dolayısıyla binaların belirtilen kesimler tarafından kullanılmasından dolayı bir işlem yapılması gerekiyorsa bu da mülkiyeye düşen bir görevdi.⁶³

Aslında harp dolayısıyla konsolosların mal ve mülklerine gelen zarar ve hasarın hükümet tarafından tazmini gerekmiyordu. Fakat konsolosluklara ait eşyanın memurlar tarafından toplanıp depolara konularak bir kısmının emval-i metruke meyânında kıymet takdiri suretiyle satılarak veya mazbata ile ilmühaber karşılığında askerlere ve memurlara verilerek, bazı mülklerin de şahıslar, özel müesseseler ve mülki cihet tarafından kullanılmasından dolayı sahiplerine tazminat ve kira bedeli verilmesi, üzerinde etraflıca düşünülmesi gereken bir durum ortaya çıkarmıştı. Gerek İngiltere gerekse

62 BOA, DH.EUM.ECB. 32/8 (3 Teşrin-i Sani 1337- 3 Kasım 1921). Rauf Bey'in dışında Lapseki eski kaymakamı Mustafa Nurettin, Biga Bölük kumandanı Halit ve Balıkesir merkez memuru Abidin beylerin bazı hususlardan mahkeme edilmeleri gerektiğe karar verilmişti. DH.EUM.5.Şb. 79/12 (22 Eylül 1335- 22 Eylül 1919). Rauf Bey'in ikametgâhi belirlenemediğinden kendisine tebligat yapılamamış, bu sebeple davası da görülmeye başlanamamıştı. DH.EUM.ECB. 32/8 (25 Eylül 1337- 25 Eylül 1921). Rauf Bey hakkında mülkiye müfettişliğince bir tahkikat yapılarak hazırlanan fezleke 10 Eylül 1333 (10 Eylül 1917) tarihli tezkeresi ile Şuray-ı Devlet'e gönderilmişti. Rauf Bey'e birçok suç isnat edilmişti. Bunlardan bazıları şöyleydi; 1- Dispanser, hastane, Tekfurdağı Barbaros maden ocakları inşasında ve Hilal-i Ahmer namına alçı ihraç ve naklinde angarya suretiyle ahaliye tazyik. 2- Alınan gaz ve şekerleri fazla fiyattan satarak suiistimal. 3- gereksiz yere kendi adına otomobil tedarik etmesi. 4. Yani Kiryazi'nin eşyasını suiistimal etmek. DH.EUM.5.Şb. 79/12 (13 Temmuz 1335- 13 Temmuz 1919).

63 BOA, DH.EUM.ECB. 32/8 (5 Haziran 1337- 5 Haziran 1921).

İtalya konsolosluklarına ait olup kaybolan eşyanın gerçek miktarı, çeşitli hususlardaki türü ve derecesi tespit edilememiş olması sebebiyle hepsi hakkında devletçe bir karar alınması zaruri görülmüş ve mesele incelenmek üzere Meclis-i Vükela’ya havale edilmişti.⁶⁴

2.2. II. Kolordu Kumandanı Nihat Paşa’nın Arıza ve İfadesi

Mülga II. Kolordu kumandanı Nihat Paşa tarafından Harbiye Nezareti’ne verilen 8.2.1335 (8 Şubat 1919) tarihli arzuya göre; I. Dünya Savaşı Kasım 1914’te başlamış, Nihat Paşa ise 3 Eylül 1331’de (16 Eylül 1915) Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı’na tayin olunmuştu. Şehrin 5-6 km güneyinde bir çiftlikte bulunan karargâhına geldiğinde yukarıda da belirtildiği gibi Çanakkale kasabasının beşte dördünün yanmış, yıkılmış ve harap bir vaziyette olduğunu görmüştü. Yüzbinlerce askerin geçtiği bir yer olan, halktan mahrum, asayiş ve düzenin olmadığı, terk edilmiş ev ve iş yerlerinin içlerindeki eşyanın suiistimale uğraması da doğaldı. Bu olağanüstü şartlar altında suiistimalin ve hırsızlığın önünü alma imkânı yoktu. Yine bu ortamda düşman taarruzlarıyla uğraşan kumandanlığının *emval-i metruke bekçiliği* edemeyeceği ortadaydı. Mutasarıf Rauf Bey de buna kanaat getirmiş ve emval-i metrukeyi güvenli bir yere nakline imkân bulamadığından bunun satılması suretiyle hem hazineye katkı sağlamış, hem de ihtiyaçtan veya cahillikle hırsızlık yapan asker ve ahaliyi divan-ı harplerin vermekte olduğu ağır cezalardan kurtarmıştı. Mutasarıflık tarafından kurulan komisyon eliyle satılan emval-i metrukenin satışında Nihat Paşa’nın hiçbir vazifesi ve alakası yoktu. Fakat kendisi de herkes gibi bu eşyalardan alarak bedellerini ödemişti. Bunu ispatlamak için de dört adet makbuz senedini gerektiğinde sunmak üzere saklamıştı. Çanakkale’den ayrılıp İstanbul’a vapurla kendisine nispetle getirildiği söylenen eşyanın bir kısmı kanunen satın aldığı emval-i metruke eşyası, diğeri de ailesini Çanakkale’ye getirdiği zaman İstanbul’a götürdüğü eşya idi. Bu eşya arasında tabii ki konsolosluklara ait eşya da olabilirdi fakat maiyetindeki subaylarla aldırıldığı bu eşyaların kime ait olduğunu tespite ne imkân ne de zorunluluk vardı. Eşyanın Çanakkale’den nakli sırasında yangından ve tahliyesi sırasında küçük bir kısmı hasar görmüş ve kaybolmuştu. Her tarafta hükümetçe satılmış olan emval-i metruke toplanıp sahiplerine iade olunmak kararlaştırılmışsa ödediği meblağın- kullanılmış ve kaybolmuş eşya bedellerinden gerisininin- kendisine iadesi şartıyla mevcut olan eşyayı iadeye her zaman hazırdı.

1917 senesi başlarında Biga’ya Mutasarıf Rauf Bey hakkında tahkikat yapmak için Dâhiliye Nezareti’nden bir mülkiye müfettişi gelmişti. Mülkiye müfettişi Hüsnü Bey, Nihat Paşa’nın emval-i metruke ve konsolosluk eşyasına dair ifadesini almıştı. Nihat Paşa, bu meseleyi çözmek için kurulan Heyet-i Tahkikiye’yi aydınlatmak için Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı’nda bulunan kayıtlar arasından çıkarttığı 28 Nisan 1333 (28 Nisan 1917) tarihli ifadeye göre şu beyanatta bulunmuştu; İtilaf Devletleri’nin denizden bombardımanıyla başlayan taarruzları üzerine kumandanlık

64 BOA, DH.EUM.ECB. 32/8 (15 Kanun-ı Evvel 1337- 15 Aralık 1921).

hükümetten, halkın ve mahalli idarenin güvenli yerlere nakledilmesini istemişti. Bu tebligat üzerine hükümet kasabadaki ahaliyi alenacele civar köylere sevk ettikten sonra bir iki gün Karacaviran'da kalmış, ardından Bergos'a çekilmiş ve İtilaf güçlerinin Gelibolu'dan çekilmesine kadar Çanakkale kasabasında hiçbir hükümet memuru görülmemişti. Sadece Merkez Kumandanlığı maiyetinde olmak üzere 4-5 polis memuru bırakılmış ise de bunlar, halkı gönderilmiş olan kasabada hükümetin nüfuzunu sürdürmek için değil, Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı'nın gerekli göreceği adli tahkikatları takip etmek üzere Merkez Kumandanlığının emrine verilmiş ve emir olarak yalnız Merkez Kumandanlığını tanımışlardı. Mahalli idare kasabadan çıkmadan önce almış olduğu emir ve talimata göre konsoloslukları mühürleyerek muhafazaya almış olabilirdi. Ancak Çanakkale kasabasının güvende olmadığı ve içersindeki malların ve eşyaların tehlike altında olduğu Nihat Paşa'ya haber verildiği zaman eğer konsoloslukların mutlaka muhafazası gerekli idiyse, hükümetin hemen bunların emin bir mahalle naklini ihmal etmemesi gerekirdi.⁶⁵

Konsolosluk eşyalarının muhafazasına, savaştan kaçan halkın geride bıraktığı eşyaların muhafazasından daha farklı bir kayıt ve özen gösterilmesine hiçbir mecburiyet yoktu. Konsoloslukların bir kısmı hükümetçe mühürlenmişken Felemenk Konsololuğu'nun Liman Reisi Arif Bey'in muhafazasında ve Amerika Konsololuğu'nun da hususi bir gemiciye bırakılması da esasında o zaman hükümetin bu meseleye şimdiki gibi özel bir önem atfetmediğinin güzel bir göstergesiydi. Bununla birlikte mahalli idarenin kasabadan çekilmesinden sonra kumandanlık, askeri durumun imkânı ölçüsünde münasip yerlere nöbetçiler koyarak kasabanın muhafazasında kendisini alakadar görmüş, emniyet ve düzeni sağlamaya çalışmıştı. Çanakkale'nin denizden ve karadan ateşler içerisinde kaldığında birçok eşya da zayi olmuştu. Askerin görevi olmadığı halde ateşler içerisinde kalan eşyaları kurtarmak için birçok asker gayretle çalışmış, yangından kurtarılan ve şurada burada halkın elinde görülen eşya imkânlar ölçüsünde toplanarak muhafaza altına alınmıştı. Çanakkale kasabasının korunmasına gayret edilmesine rağmen buradaki durum olağanüstülüğü birçok uygunsuzluğa da sebebiyet vermişti. Mesela Çanakkale savaşlarının şiddetle sürdüğü aylarda Çanakkale Boğazı'nın Anadolu ve Rumeli sahillerinden diğerine hemen her gün toplamda birkaç yüz bine ulaşan muharip kıtaları, onların cephane kolları ve geri hizmet kıtaları bütünüyle Çanakkale'den geçiyordu. Çoğu geceler merkez kumandanı kasaba dâhilinde 4-5 bin neferin, birkaç yüz hayvanın iskânını temin etmek mecburiyetinde kalıyordu. Soğuk ve yağmur altında savaş hatlarına sevk olunacak askeri bir gece olsun istirahat ettirebilmek için merkez kumandanı her müsait mağazayı, her münasip evi açmak ve askeri yerleştirmek için emir almıştı. Savaşta askeri zorunluluklar sebebiyle yapılması gereken bu iş dolayısıyla bazıları işlerine yarayacak şeylerin bir kısmını alıp götürüyor veya kırıp döküyordu. 30-40 kişiyle muhafazasına çalışılan bir yerde binlerce insanın gelip geçmesinden dolayı bu gibi hasarlar doğal olarak önemli değil-

65 BOA, DH.EUM.5.Şb. 79/12 (8 Şubat 1335- 8 Şubat 1919).

di. Bu gibi *aceleci değerlendirmeler*, askeri gerekliliklerin icap ettireceği icraatların gecikmesine de hiçbir zaman sebep olamazdı.⁶⁶

İşte bu bakış açısına göre yukarıda da belirtilen 7 Mart 1332 (20 Mart 1916) tarihli kanunun 12. maddesi ileri sürülmekteydi. Bu gibi yolsuzluklara askeriye kayıtsız kalamayacağından, *beş on parça kıymetsiz eşyayı* kurtarmak amacıyla değil, her şeyden önemli olan askerin düzenin korumak için hırsızlıklara karşı divan-ı harpçe en şiddetli cezaları uygulamaya başlamıştı. Bu suretle birçok *güzide* asker ki bunların çoğu da sadece *yerden aldığı bir yumak iplik veya el uzattığı adi bir yorgan parçası için aylarca prangaya vurulmuştu*. Üç numaralı divan-ı harp listesi emval-i metrukenin hangi yollarla hasar gördüğüne ve verilen hasarı sadece asker yapmayıp halkın da bu çapulcuğu yaptığına ve konsoloslukların hangi suretlerle açıldığına dair bir fikir verebilirdi. Bunlar da sadece tesadüf eseri yakalanıp cezası verilenlerdi. Faili meçhuller tabii ki çok daha fazlaydı. Çanakkale tahliye edilmeden önce askeri ihtiyaçlar için gerekli eşya usulüne göre tekâlif-i harbiye komisyonlarınca dükkânlardan satın alınıyordu. Fakat kasabanın tahliyesiyle askerin ihtiyaç duyduğu her türden eşya dükkânlarda kapalı kaldı. Buna göre Gelibolu'da her gün siperlerde *ecel ile pençeleşen* askerlerin sürekli ihtiyaçları karşısında dükkânlardaki bu eşyanın mevcudiyeti dolayısıyla ki gerekli olanlarından yararlanma zarureti de ortadaydı. Bununla beraber savaşın ilk buhranlı günlerinde Çanakkale muntıkasından askeri kıtalar gelip geçtikçe kasabada kendi kendilerine istediklerini keyiflerine göre almaya başlamışlardı. Bu durum bir süre sonra yasaklanmış, merkez kumandanı, polis komiseri ve bir levazım memurundan oluşan bir komisyon kurularak askerin ihtiyaçları bu komisyon marifetiyle ve bir deftere yazılarak tedarik olunmağa başlanmıştı. Bunun yanında yine bu komisyon marifetiyle kimin dükkânından ne alındığı kayda geçirilerek birçok eşya Mevki-i Müstahkem levazım depolarına konmuştu. Savaşın bir ordunun bu eşyalardan ne derece istifade ettiğini de söylemeye gerek yoktur. İtilaf güçlerinin Gelibolu'dan çekilerek durumun kısmen sakinleşmesinin ardından livayı teftiş için gelen Mutasarrıf Rauf Bey ile görüldü. Yanmış, yıkılmış veya kapı ve pencereleri kırılmış hane ve dükkânlarda geri kalan eşyanın bu halde muhafazasına imkân görülmediğinden bunların kasabada büyük birkaç binada toplanarak muhafazasına karar verildi. Aynı zamanda Çanakkale'nin savaş dolayısıyla civar köylere yerleşmiş ve buralarda aç, muhtaç, sıkıntı ve çaresizlik içinde kalmış olan Müslüman halkın ve bunların şehitleri ile hastanelerdeki düşkünleri adına hükümetin yardımını sağlayabilmek için Çanakkale merkez kazası işlerine bakmak üzere bir de nahiye müdürü tayin edilmesi kararlaştırıldı. 28 Şubat 1331 (12 Mart 1916) tarihli Mevki-i Müstahkem talimatının 1. ve 2. maddelerinde *toplanan eşyanın hükümete teslim olunacak kaydı*, kasabada son zamanlarda bir şekil almış olan mahalli idarenin varlığından ileri gelmişti. Diğer taraftan Çanakkale'nin idare ve halk olarak tahliyesinden sonra düzen ve asayiş için mülki idareden herhangi bir kuvvet ve vasıta bırakılmamıştı. Belirtildiği gibi sadece 4-5 polis merkez kumandanlığının emrine verilmiş, bunlar da iskele görevi ile kasa-

66 BOA, DH.EUM.5.Şb. 79/12 (8 Şubat 1335- 8 Şubat 1919).

ba ve civarda görülecek sivillerin tahkikinde görevlendirilmişti. Yine belirtildiği gibi Çanakkale’de konsolosluklar ve binalar hiçbir idare tarafından koruma altına alınmamıştı. Öyle ki kasabanın tahliyesi ile Osmanlı Bankası, Ziraat Bankası ve bütün resmi daireler olduğu gibi bırakılarak gidilmişti. Hükümet harple ilgilenmekle görevliydi. Bundan dolayı Çanakkale gibi büyük ve halkından yoksun kalmış bir kasabanın ev ve dükkânlarındaki eşyayı muhafazayı ne taahhüt etmişti ne de edebilirdi. Fakat uzun süre Bergos ve Biga’da bulunan idarenin müsait zamanlarda eşyalar çok daha fazla hasar görmeden bunları güvenli göreceği bir yere nakletmeliydi. Dükkânların, evlerin ve konsoloslukların açılması meselesinde ise esasında bunları açan, İtilaf güçlerinin bombardımanları ve tayyare hücumlarıydı. Bu sebeple çıkan yangınlar duvarları yıktı, kapı ve pençeleri harap etti. Her yeri muhafazası imkânsız bir hale koydu. Çanakkale harp sahası olduğundan, her gün gelip geçen askerler ve civar köylerden çapul için gelen bazı kimseler tarafından yapılan hırsızlıklar günden güne arttı. Bu şartlar altında hırsızlığın önünü almak mümkün değildi. Rauf Bey’in gelişi ile oldukları yerde muhafazalarına imkân görülemeyen eşyalar kaldırılarak nahiye müdürü ve askerinin yardımı ile birkaç binada depo edildi. Nakil sırasında kırılacak olan bir takım ağır mefruşat da oldukları yerlerde bırakıldı. Depo edilen binalar civarında bulunan nahiye müdüriyeti binası tayyare taarruzlarıyla yıkılınca, depolardaki eşyanın da korunamayacağı anlaşıldı. Çanakkale ve Kilid’ül Bahr yangınlarında evleri ve eşyaları zarar gören, aileleri köylerde ahırlar içinde sefil bir hayat geçiren subaylara mutasarrıflığın muvafakatiyle emaneten ve senet karşılığı gerekli olan bazı eşya verilerek ihtiyaçları karşılanmaya çalışıldı. Sonradan mutasarrıflığın Dâhiliyeden aldığı müsaade üzerine merkez livadan gelen ve askeriyeden de tayin olunan bir subaydan oluşan komisyon marifetiyle eşya satıldı. Mefruşatla alakalı eşya subaylara verilirken veya kırılacağından endişe edilerek olduğu yerde bırakılmış olan eşya için dahi subaylardan senet alındı. Verilen eşyanın kullanımında hasara uğraması halinde tazmin ettirilme üzere verilen eşyaya ayrıca fiyat da takdir edildi. Senetler nahiye müdüriyetindeydi. Yine karargâhlar, Rauf Bey’in açtığı mektepler, yetimhaneler, hastaneler, Biga’daki liva hükümet konağı ve memurlar için alınan eşyalar da bu emval-i metrukeden alınmıştı. Bunlarla alakalı vesikalar da nahiye müdürlüğündeydi. Çanakkale savaşları sırasında binaların açılmasını ve lazım olan eşyanın alınması emrini îcâbat ve ihtiyâcât-ı harbiye vermişti. Tekâlif-i Harbiye Kanunu da bu emri tereddütsüz yerine getirmek için gerekli olan kuvveti bahşetmişti. Zira Nihat Paşa, örnek olması babında ifadesine ek olarak ilişikte; Levazimat-ı Umumiye Riyaseti, İstanbul’daki askeri fabrikalarının son derece muhtaç olduğu palamudu her kime ait olursa olsun Çanakkale’den alıp göndermesine dair Mevki-i Müstahkem levazım reisine *emr-i telgrafiyi* sunmuştu. Çanakkale kasabasının tamamıyla *kül olmaması* askerinin gösterdiği sürekli gayret sayesinde olmuştu. Son olarak Nihat Paşa şunu belirtmiştir;

“Kudret-i beşeriyenin iktiham edemeyeceği mevani ve müşkülât karşısında zuhura gelebilecek bu gibi hasarat hiçbir yerde hiçbir suretle önüne geçilemeyecek felaketlerdendir. Eğer emval ve eşyanın hükümetçe taht-ı muhafazaya alınması mültazem idiyse bu keyfiyet kasaba uzun müddet fecayi-i harbiyeye sahne olduktan sonra icra edilecek tahkikat ve teftişlerle değil hükümet-i ma-

*halliyenin kasabayı tahliye eylesesini müteakip hemen eşyanın emin bir mahalle nakli ile en iyi surette temin olunabilirdi”.*⁶⁷

2.3. Mülkiye Müfettişi Hüsnü Bey’in Hazırladığı Fezlekeden Bazı Tespitler

Dağıtılan eşyalar hakkında Dâhiliyeye, Rauf Bey’in yolsuzluk yaptığına dair ihbarlar gelmişti. Rauf Bey ise hakkında yapılacak yolsuzluk soruşturmasından kurtulabilmek için Dâhiliye Nezareti’ne gerçek dışı beyanlarda bulunmuştu. Halkın malını korumanın hükümete düşen bir görev olması çerçevesinde emir ve talimatlar vermesine rağmen Rauf Bey, bunları yerine getirmediği gibi gelişigüzel kararlarla milletin malının zayi olmasına sebep olmuştu. Üstelik de takma ad kullanarak eşya satın almıştı. Görevinde gösterdiği tembellik ve gevşeklik dolayısıyla yapılan yolsuzlukları kapatmak için gerçek dışı beyanlarla Dâhiliyeyi iğfal etmişti. Buna göre Memurun Nizamnamesi’nin 26. maddesinin hükümlerinin uygulanması gerekliydi. Rauf Bey, konsolosluk eşyalarının muhafazasında da kusurlu ve kabahatliydi. Halk ve mahalli idare Çanakkale’den ayrılınca tabiatıyla konsoloslukların mal ve mülkleri ordunun muhafazasına kalmıştı. Ordu, imkânlar nispetinde bu mal ve mülkü muhafaza ettiği gibi konsoloslukları da muhafaza etmişti. Zira yangınlar ve kargaşa ortamında konsolosluklar bir dereceye kadar zarar görmüştü. Konsoloslukların geri kalan eşyaları da yine muhafaza altındaydı. Rauf Bey’in livaya tayininden iki ay sonraya kadar da durum bu vaziyetteydi. Hükümet Çanakkale’yi terk eden halkın malını da aynı şekilde korumuş, askerinin ihtiyacını tekâlif-i harbiye kanununa göre mazbata karşılığında verilmesini emretmişti. Rauf Bey ise bu açık esasa rağmen *yolsuz imzalarıyla* konsolosluklara ait eşyanın da zarar görmesine veya kaybolmasına sebep olmuştu. Rauf Bey Çanakkale’ye geldiği zaman konsoloslukların yer takımlarının eşyası mevcuttu. Çanakkale merkez memuru Abidin Bey, Rauf Bey ile konsoloslukları birlikte dolaştıklarını, Fransız, Rus ve İtalyan konsolosluklarındaki eşyanın nakledildiğini, nahiye müdürünün de orada olduğunu ve nakledilen eşyanın defterinin tutulduğunu söylemişti. Bu duruma polis İsmail Efendi de şahitlik etmişti. Eşyalar depolara nakledilirken, nakliyata Rauf Bey, merkez memuru Abidin ve nahiye müdürü Nusret beyler de nezaret etmişti. Hatta Rauf Bey’in Rus Konsolosluğu’ndan aldığı arabalar, yapılan tahkikatta Biga’da bulunmuştu. Rauf Bey, müdafaasında Çanakkale’de kapalı bir bina bulunmadığını söylemişti. Hâlbuki yapılan şahitlikler konsoloslukların kapalı, eşyalarının kısmen mevcut olduğunu göstermekteydi. Rauf Bey eşyaların bir kısmını bedelsiz almış, bazı devlet dairelerinin de almasına müsaade ederek suiistimalde bulunmuştu. Yine hükümet, konsoloslukların muhafazasını çeşitli kereler verdiği emirlerle livaya bildirmişti. Emin Nusret Bey, nahiye müdürü olduğu halde eşyaların ayrı ayrı depolara nakli ve müfredat defteri hazırlanması gerektiğini göz önünde bulundurmuşken, müstakil bir liva mutasarrıfı olarak hükümetin gereklerine vakıf olması ve devletin emir ve kanunlarına riayet ve saygı göstermesi gerekirken Rauf Bey, meseleyi Nusret Bey derecesinde takdir edememiş, *hükümetin amal ve makâsıdına muvafık surette vücuda getirilen intizamı bizzat ihlal etmiş*, sonrasında sorumluluk-

67 BOA, DH.EUM.5.Şb. 79/12 (8 Şubat 1335- 8 Şubat 1919).

tan kurtulmak için tamamıyla gerçek dışı beyanlarla Dâhiliye Nezareti'ni aldatmıştı. Buna göre Rauf Bey hakkında ceza kanununa ve memurin nizamnamesi hükümlerine göre işlem yapılacaktı.⁶⁸

Bab-ı Âli Hukuk Müşavirliği'nin değerlendirmeleri aslında önemli bir ölçüttü. Zira hükümetin harp dolayısıyla halkın mal ve mülküne gelen zararı karşılaması gerekmiyordu. Fakat eşyalar eğer kaldırılmışsa herkese ait malları ayırt edebilmek üzere gerekli tedbirler alınmalıydı. Eşyaların bir kısmı kıymet takdiri yapılmadan mazbata veya ilmühaber karşılığı verilmiş, bir kısmı da kıymet takdiri ile satılmıştı. Hâlbuki müzayede ile satılması gerekirdi. Bu da yolsuzlukların ve suiistimallerin önünü açmıştı. Emval-i metruke eşyasının satışı ve dağıtılması özellikle konsolosluklarla alakalı devleti yüklü miktarda tazminat ödemeye mecbur bırakabilecek bir durum ortaya çıkarmıştı. Çanakkale Mutasarrıflığı halka ve konsolosluklara ait eşyanın muhafaza maksadıyla toplandığını belirtmişti. Mütareke döneminde ise mesele İstanbul'daki İtilaf yüksek komiserliklerinin gündemine gelmişti. Bu durum hem devletin şerefi, hem de hazinesi ile alakalı bir sorun teşkil etmişti.

Askerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için tüm imkânlar seferber edilmiş, bütün kolaylıklar sağlanmaya çalışılmıştı. Bu noktada askerlerin ve memurların suiistimallere karıştığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan seferberlik dolayısıyla Harbiye Nezareti tasarruflarında kendini sorumlu görmemişti. Haliyle sorumluluk mülki cihetin üzerine kalmıştı. Harp dolayısıyla Çanakkale'nin askeri bölge ilan edilmesi, konsolosluklara ve bunların eşyalarına gelen zararların tazmini gerekliliğini ortadan kaldırmıştı. Fakat bu eşyaların toplanarak dağıtılması hassas bir durum ortaya çıkarmıştı. Bu noktada hükümetin de konsoloslukların korunmasında ciddi ihmalleri olmuştu.⁶⁹ Çanakkale gibi yanmış, yıkılmış, halkı göç etmiş olağanüstü şartlarda altındaki bir yerde hırsızlık, çapulculuk gibi uygunsuzluklar da kaçınılmaz hale gelmişti. Nihat Paşa, Rauf Bey'in icraatlarını yerinde bulurken, meseleyi soruşturmak üzere gönderilen mülkiye müfettişi Hüsnü Bey'e göre bütün olumsuzlukların müsebbibi Rauf Bey'di.⁷⁰

68 BOA, DH.EUM.ECB. 32/8 (7 Ağustos 1337- 7 Ağustos 1921).

69 Giriş bölümünde Viyana Sözleşmesi'nde konsolosluk binaları ve eşyaları hakkında kurallardan bahsedilmişti. Fakat konsolosluk binalarının dokunulmazlıkları ilke olarak kabul edilmiştir. Bu dokunulmazlık sözleşmenin 31. maddesinde "maddede öngörülen" ölçüyle sınırlanmıştır. Ayrıca konsolosların özel evlerine ilişkin bir sınırlama da konulmamıştır. Buna göre konsolosluk binalarına tanınan dokunulmazlık binanın tamamına değil sadece "münhasıran konsolosluk işleri için kullanılan" kısımlarına özgüdür. Yine bu maddede "acil koruma tedbirleri gerektiren yangın veya sair felaket" halinde konsolosluk şefinin muvafakati varsayılarak konsolosluk binasının bütün bölümlerine girilebilecektir. Aybay, a.g.e., s. 254-255.

70 Mehmed Rauf (Demirtaş), 1882'de Hasköy'de doğdu. Hasköy Rüştüyesi ve Selanik İdadisi'ni bitirdi. Temmuz 1904'te mülkiyenin yüksek kısmından pekiyi derecede mezun oldu. Bursa maiyet memurluğu, mektubî kalemi muavinliği, evrak müdürlüğü, mektubî kalemi tahrirat mümeyyizliği ve tahrirat müdürlüğünde bulundu. 27 Ekim 1912'de siyasete karıştığından azledildi. 14 Ağustos 1913'te Bursa vilayet merkez kaza kaymakamlığına tayin edildi. Bir yıl sonra da İstanbul Vilayeti mektupçuluğuna getirildi. Ehliyet ve başarısı göz önüne alınarak mutasarrıflığa terfi ettirildi ve 11 Kasım 1915'te Çanakkale muta-

Sonuç

Devletin önemli ve stratejik noktalarından bir olması dolayısıyla Çanakkale, I. Dünya Savaşı’nın da kilit noktalarından olmuştur. İtilaf Devletleri Çanakkale’yi geçebilme adına burada büyük bir tahribat meydana getirmişti. Bu çerçevede konsoloslukların da Çanakkale’de bulunmaları hem askeri hem de güvenlik açısından sakıncalı görülmüş, bu yüzden hükümet konsoloslukların Çanakkale’den uzaklaştırılmalarına karar vermişti. Bu noktada savaşın başında birçok konsolosluk Çanakkale’yi ya terk etmiş ya da konsolosluk çalışanlarından birinin emanetine bırakmıştı. Bu eşyaların kimi zaman askeri, idari ve eğitim amaçlı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Nitekim konsolosluk eşyaları diğer eşyalarla karışmış, neredeyse diğerlerinden ayıramaz hale gelmişti. Osmanlı Devleti’nin giriş bölümünde de belirtilen konsolosluk hukukuna oldukça riayet etmeye çalıştığını anlıyoruz. Özellikle askeri gerekçelerle konsolosluk binaları kullanılmak istenmiştir. Fakat bu arada unutmamak gerekir ki Amerika ve Felemenk konsolosluklarında görüldüğü gibi bütün konsoloslar, konsoloslukları hükümete emanet edip Çanakkale’den ayrılmamışlardı. İtilaf Devletleri’nin bombardımanları da konsolosluk binalarına ve içlerindeki eşyaya önemli ölçüde zarar vermişti. Hariciye Nezareti ise ileride uluslararası hukuk açısından sıkıntılara mahal vermemek adına daima yapılan tasarruflarda dikkatli olunması gerektiği hususunda uyarılarda bulunmuştur. Savaş ortamı, bu ortamın getirdiği kargaşa ve karmaşa, askeri ihtiyaçların ve güvenlik önlemlerinin öne çıkması, uluslararası konsolosluk hükümlerinin tam anlamıyla uygulanmasını zorlaştırmıştır.

Savaşın Osmanlı Devleti’nin yenik ayrılmış olması Çanakkale’deki konsolosluklar ve içlerinden kaybolan eşya probleminin mütareke döneminde de sürmesine neden olmuştur. Savaş şartlarından dolayı Çanakkale’de doğal olarak alınan askeri tedbirler çerçevesinde konsolosluklar da bundan etkilenmiştir. Ancak alınan bu tedbirlere birtakım yolsuzlukların da karışması devleti hukuki açıdan sıkıntıya düşürmüştü, tazminat ve kira bedeli ödeme gibi durumlarla karşı karşıya bırakmıştır. Zira devlet, konsolosluk binalarının ve eşyalarının dokunulmazlığı ilkesini zedelemişti. Bunda İtilaf Devletleri’nin de konsolosluk ve savaş hukukunu ihlal edici hareketleri de etkili olmuştur. Mesele Şuray-ı Devlet’e ve Meclis-i Vükela’ya kadar gelmiş, sorumlular hakkında hukuki işlemler başlatılmıştır. Diğer taraftan Mondros sonrası, galip devletlerin Türkiye’yi bir yandan başta İstanbul olmak üzere yer yer işgale başladığı, Osmanlı ile nasıl bir barış anlaşması imzalanacağı ve bu kapsamda düzenlenen konferans ortamında sorun geri planda kalmıştır.

sarıflığına, 1 Mart 1917’de Gelibolu, 7 Eylül 1917’de ise Ertuğrul (Bilecik) mutasarrıflıklarına getirildi. 18 Ağustos 1918’de açığa alındı. 10 Eylül 1921’de ise Kastamonu Kuzyaka Nahiyesi Emet Köyü muallimliğine atandı. Çeşitli yerlerde muallimlikler yaptı. Bu arada serbest de çalıştı. Belediye başkanlığı, belediye reis muavinliği ve yine kaymakamlıklarda bulundu. 31 Ocak 1945’te Ankara Belediyesi reis muavinliğinde iken emekliye ayrıldı. Bundan sonra Adapazarı’na giderek sahibi olduğu un fabrikasını 1956’ya kadar işletti. Ardından fabrikayı kiraya vererek Ankara’ya geldi. Ankara’da 15 Ekim 1965’te vefat etti. Fransızca, Arapça ve Bulgarca bilmekteydi. Silivri Kazası fahri hemşeriliği, 3. rütbeden mecidi, 4. rütbeden osmanî nişanları vardı. 1916’da harp madalyası ve maarif madalyası ile taltif edilmişti. Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c. III, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969, s. 1032-1033.

Kaynakça

Arşiv

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

DH.EUM.5.Şb. 33/29, 33/36, 48/9, 58/14, 61/35, 73/50, 75/51, 76/19, 79/12.

DH.EUM.ECB. 32/8.

HR.İM. 246/42.

DH.İ.UM. 19-19/1-2/1; 19-19/1-2/2; 19-3/1-14/2.

DH.İ.UM.EK. 123/7/1.

HR.SYS. 2165/1.

Kitap ve Makale

Adıatar, Funda, İzmir İngiliz Konsoloslğu ve Siyasi Faaliyetleri (1878-1914), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 2011.

Akpınar, Mahmut, *Osmanlı Devleti'nde Şehbenderlik Müessesesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2001.

Aybay, Rona, *Tarih ve Hukuk Açısından Konsolosluk*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Çankaya, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c. III, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969.

Çelik, Recep, “Çanakkale Savaşları Sırasında Halkın Durumu”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Çanakkale Muharebeleri 100. Yıl Özel Sayısı, sayı: 18 (Bahar 2015), ss. 411-430.

Erdönmez, Celal, “Tanzimat Devrinde İngiltere Konsoloslarının Kıbrıs'taki Faaliyetleri (1839-1856)”, *Bilig*, sayı: 58 (Yaz 2011), ss. 91-118.

Gunning, Lucia Patrizio, *The British Consular Service in the Aegean and the Collection of Antiquities for the British Museum*, Ashgate Publishing, England 2009.

Kalfa, Şahabettin, “Çanakkale'nin Konsolosları”, Çanakkale 1915, Magazine No: 7 (Aralık 2010), ss. 56-61.

Kocabaşoğlu, Uygur, *Majestelerinin Konsolosları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

Kodaman, Timuçin- Akçay, Ekrem Yaşar, “Kuruluşta Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 22 (Aralık 2010), ss. 75-92.

“Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi (24 Nisan 1963)”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, c. 6, sayı: 2 (1986), ss. 248-298.

Kulu, M. Mustafa, “Çanakkale'de Görev Yapan İngiltere Konsolosları ve Vekilleri (1829-1914)”, Çanakkale I Savaşı ve Tarihi (Uluslararası Çanakkale Kongresi), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2006, ss. 427-442.

Polatçı, Türkan, “Ermeni Olaylarında Yabancı Konsoloslukların Rolü”, *Ermeni Araştırmaları*, sayı: 47 (2014), ss. 103-122.

Samur, Sebahattin, “XX. Yüzyıla Girerken Osmanlı Devleti'nde Konsoloslar ve Konsolosluklar”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 9 (1996), ss. 97-110.

Savaş, Ali İbrahim, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınevi, İstanbul 2007.

Yeşilyurt, Yahya, “Osmanlı Devleti'nde Ermeni Tercümanların Rolü: Luigi Damato Vakası”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı: 20 (Bahar 2014), ss. 261-282.

Yılmaz, Özgür, “Victor Fontanier'nin Trabzon Konsoloslğu (1830-1832)”, *OTAM*, sayı: 35 (Bahar 2014), ss. 153-195.